

Кирил Милчев

The Ephthalites

ХУНИТЕ-ЕФТАЛИТ

Проучването на Кирил Милчев е принос към изчерпателното анализиране на „ефталитският въпрос“, с оглед на късно-античните летописни източници за него. Ъгълът, от който той разглежда проблемите около хуните-ефталит, е оригинален и представлява опит за разширяване на научните изводи отвъд вече познатите хипотези и теории по темата. Заслужава внимание твърдението на автора, че късно-античните и средновековните летописи не са привлечени достатъчно детайлно в съществуващият модерен научен дебат **кои са ефталит**. Кирил Милчев разглежда феномена ефталит като предкавказко хунско явление и свързва тяхната поява и инвазията им на изток до Согдиана и Тохаристан, с края на пост-атиловата хунска империя в централна Европа и със създаването след 465 г. от Ернак, третият син на Атила, на държавата Велика България...Определено може да се каже, че настоящето изследване е нов принос по темата и води до нови отговори относно късно-античния период на българите в годините 465 – 486, когато Ернак води „източна политика“, както бе посочено още през 1930 г. от историкът Стивън Рънсиман.

Николай Арсов

§.1 Сирийската версия.

Кратката история на хуно-ефталитската династия в земите на Согдиана и Тохаристан свършва към 567 г., но зараждането на държавата им е все още в сферата на догадките.

Всеизвестно е, че на източната граница на Персия съществува държавата на кидарите, с която персийският цар Йезигерд II (438-457) води няколко войни с променлив успех, а през 468 г. с тях воюва ѝ наследникът му Пероз (457/9-484).

През 484 г. обаче същият Пероз е убит в битка с хуните-ефталит. Преди това Пероз е водил още една война с тях, която е също във времето на византийският император Зенон (476-491).

Появата и възходът на хуните-ефталит хвърля и досега учените в разнопосочни версии.

Зенон е посочен от летописите като посредник между хуните-ефталит и Пероз...

Още тук възниква въпросът по каква логика Зенон (или по-точно неговият посланик Евсевий, изпратен по съвсем други дела при Пероз) се явява посредник между Пероз и хуните-ефталит, след като летописецът Прокопий от VI в. твърди, че те са на изток от Персия?

В своите книги Прокопий (р.ок.500 г.) започва да описва събитията като свидетел едва след 527 г., а за събития преди това ползва различни източници. Към това ще се върнем в § 5.

Не може да се очаква, че дипломатията на Зенон има такъв обхват в Средна Азия, който при това остава неизвестен за летописците.

При византийско-турските посолства след втората половина на VI в. и началото на VII в., не е така: контактите на Юстин II (565-578), Тиберий (578-582) и Ираклий (610-641) с тюрки, са обилно осветлени от летописите. Дори епизодичното посолство на непознатите дългокоси авари-тюрки, посетили Юстиниан I (527-565) в края на живота му, е отразено от летописците.

Ако царският двор на Зенон е имал контакти с източни съседи на Персия, това нямаше да остане безмълвно в анализите (?).

Но защо хуните-ефталит трябва да са на изток от Персия?

И колко източно са ?

Гумильов определя тяхната прародина в Припамирието, а Маршак някъде на изток от Тохаристан. И двете версии са хипотетични.

За ефталит пишат и китайските извори, обозначавайки ги като „йе-да”.

Прокопий Кесарийски (VI в.) фиксира началният пункт, откъдето са тръгнали персийските войски по време на втората битка от 484 г. между хуните-ефталит и Пероз около Горго, т.е. Гиркания на източният бряг на Каспийско море.

Локализацията е приета от учените почти на доверие, според анализа на Маршак.

Прокопий не казва за втората битка много повече подробности от това, което вече е казал за първата. Първият път Пероз е бил вкаран от хуните-ефталит в капан в някакъв проход, обграден в кръг от гори. Споменава, че с него се е движел византийския посланик Евсевий, който му разказал една притча, с което помогнал на трезвомислещите персийски военачалници, ужасени от самонадеяността на Пероз. Разказът твърди, че Пероз лично е предвождал армията си.

Византийският посланик Евсевий е при Пероз, явно във връзка с даденият от Зенон (474-475; 476-491) ход на преговорите по връщането на гр. Нисибин от Персия, след изтичането на договора на Йовиан (363-364) с тях, по който Нисибин им е преотстъпен за 120 г., за което пише и **Йешу Стилит** (виж. § 2).

Както ще покажем по-нататък, **Евсевий** е единият от източниците на онези сведения при Прокопий, за които последният е нямал друг летописен източник.

Освен него като източник, Прокопий допълва, че преразказва събитията и „*по думите на персите*” (Войната с персите, кн.I, IV, 18), а така също заема данни от „*История на арменците*” (кн.I, V, 1). Подробно този въпрос ще го разгледаме в § 5.

Сборът от данни за хуните-ефталит при Прокопий е много интересен – той целенасочено се стреми да ги разграничи от другите хуни, които са нападали през IV в. и V в. Европа и Византия.

Още Гибон през XVIII в. обаче посочи, че Прокопий е много слабо запознат с тази част от историята на хуните. Той допуска „непростими грешки” – поставя тяхната инвазия на запад от Дон (по Йордан към 375 г.) след вандалското превземане на Картаген в началото на V в., а успехът на Атила над Аквилея през 452 г. смята, че е след смъртта на Аеций (455 г.).

За разлика от това обаче Прокопий е най-вещият специалист в юстиниановата епоха (527-565) за пост-атилевите хуни: кутригурите и утигурите.

Той има хипотеза за техният произход от кимерийците, знае легенда, според която Кутригур и Утигур са братя от общ баща, но се обособяват и създават собствени племена (кутригури и утигури), които живеели на изток от Дон без да знаят, че на запад има други хора (отзвук от легендата за сърната на Евнапий от края на IV в.). След това преразказва легендата на Евнапий как те са поели на запад с помощта на прекарала ги по плиткото през Керченския провлак сърна, макар че се усъмнява в достоверността на преданието. След това Прокопий обеснява как утигурите, след краха на атиловата държава към 460 г., са решили да се върнат на предишните си места на изток от Дон, а кутригурите останали между византийския северночерноморски гр. Херсон (близо до р. Днепър) и р. Дон. Тук Прокопий дори вметва, че гр. Боспор (дн. Керч) станал „хунски град” и такъв бил „доскоро” (не става съвсем ясно дали Византия си го връща по времето на Юстин I или при Юстиниан I).

Следвайки Прокопий, византийските летописци Агатий, Менандър, Теофан, Никифор и т.н. пишат за *утигури и кутригури*, независимо, че готската историческа школа (епископ Енодий, Касиодор, Йордан, Павел Дякон) не знае нито утигури, нито кутригури; а сирийският автор от 555 г. Псевдо-Захарий Ритор знае кутригурите, но не е чувал за утигури.

С други думи, интересът на Прокопий и историческите му проучвания върху пост-атилевите хуни (утигури и кутригури), не може да се разглежда извън политиката на Юстиниан I към тях. Точно Юстиниан се опитва да вербува утигурите и да създаде неприятел в гърба на кутригурите, които нападат почти всяка година Византия на юг от Дунав.

В края на живота си Прокопий пише анти-юстиниановата историческа книга „Тайната история”, в която обаче не споменава нито името „утигури”, нито името „кутригури”, **а ги нарича с общото им - „хуни”**.

Това свидетелства определено за политически елемент при разграничението им, което прави по-рано в съчиненията си. При това, съзвучен с политиката на Юстиниан I.

Макар и родствени, според тази политика, утигури и кутригури не са под властта на един владетел. Друг е въпросът дали византийските фаворити Грод (528 г.) и Синдалх (551 г.) са били действително независими владетели.

Но когато Прокопий пише, че хуните-ефталит били „под властта на един цар”, изтъквайки това като разлика с другите, „познатите ни”

хуни, е видно, че под последните има предвид не Атила (който е пример на еднолично управление), а пост-атиловите хуни кутригури и утигури.

„Ефталитите са хунско племе и се наричат хуни, но те не се смесват и не общуват с онези хуни, за които знаем, защото не граничат с тях и не са разположени в близост до тях, но съседстват с персите в северните им предели, там, където на самият край на Персия има град Горго. Тук, заради пограничните земи, те обикновено воювали един с друг. Те не са скитници, като другите хунски племена, но отдавна живеят отседнало на плодородна почва. Те никога не са нападали римските земи, освен заедно с персийските войски. Сред хуните само те са светлокожи и не са неприятни на вид. Техният начин на живот не е скотски, както при онези. Тях ги управлява един цар и тяхното държавно устройство е основано на закони, живеейки помежду си и със съседите си честно и справедливо, не по-зле от римляни и перси. Богатите от тях имат сътрапезници, на брой до двадесет човека, а понякога и повече, с които делят храна и богатства, понеже имуществото им е общо. Когато този, който им е бил водач на групата умре, тези мъже по съществуващият при тях обичай сами лягат с него в гроба.”

Най-интересното в това съобщение не е етнографският портрет, който в китайската хроника „Бей-ши” е обратен (номадски), а предприетата от Прокопий ретроспекция: говори за хуните – ефталит на пръв поглед общо, но всъщност ги дели **след** 502-506 г., когато те заедно с персите нападат Византия и **преди това**.

Това деление е прокарано като метод в цялата архитектурна на пасажа. Основа на делението е - „нашите хуни” и хуните-ефталит.

Дели ги на външен вид, дели ги в начин на живот, дели ги териториално, дели ги като начин на държавно управление (хуните-ефталит имат един цар)...

Маркер на делението е: **и те са хуни, но са други хуни...**

Когато говори за утигури и кутригури (= „нашите” хуни), Прокопий също ги дели, но по политически принцип: едните са съюзници на Юстиниан, а кутригурите са врагове.

За разлика от „нашите” хуни, за които има хипотеза за произхода им, за хуните-ефталит Прокопий няма сякаш версия за произход. Но това не е съвсем така: **ефталит**, според Прокопий, **са също хуни**.

Тази общност (хуни са), търсена дори като съпоставка, макар и в негативен смисъл от Прокопий, е тотално пренебрегната от изследователите, дори не е експлицирана в работна хипотеза, наред с безбройните версии откъде са дошли ефталит. Последните са интерпретирани от учените като произхождащи от юг на Персия, от изток на Персия, от северо-изток, **но никога от Кавказ**, независимо, че Псевдо-Захарий Ритор (555 г.) ги поставя точно там...

Прокопий е родоначалник на теорията, че хуните-ефталит са етнически и териториално различни от познатите на римският свят хуни, но са хуни. Китайските извори също твърдят, че „йе-да” са Hun.

Тези Hun нямат връзка с Hsiung-nu, които са упоменати последно от китайските извори през I в. от н.е., а хуните-ефталит се появяват в

началото на VI в., независимо от опитите да бъдат одревностени от някои учени.

През 516 година, според китайската хроника „Бей-ши”, вече има ефталитски цар, в чиято столица – както съобщава един китайски монах – имало будиски храмове.

И.Маршак пише: *”К.Еноки показва, че съгласно китайските източници към 479-510 г.г., но не по-рано, се отнася експанзията на ефталит на север и на изток от Тохаристан.”*

Преди 484 г. за хуните-ефталит се знае от летописите само това, че някъде след 476 г. (когато Зенон се утвърждава като самодържец) водят една първа война с Пероз. Повечето изследователи са на мнение, че тази първа война не е станала много по-рано от втората, за която със сигурност се знае, *че е през 484 г.*, и затова я датират условно *през 483.*

Пероз е убит при вторият сблъсък с хуните-ефталит през 484 г.

Периодът, посочен от Еноки (**479 – 510 г.**) може да се разглежда двояко: и като много кратък и като прекалено дълъг, за да се изясни ефталитската проблематика и кои са хуните-ефталит.

Откъде са се появили?

Къде са били преди това?

Какво са всъщност: етнос или управляваща върхушка в земите на Согдиана и Тохаристан?

Хуните-ефталит, за които Прокопий знае, са и „голямата армия”, която **през 499 г.** хунския цар дава на Кавад и с която той не само си връща трона от брат си Замашп, но и атакува през 502-506 г. Византия в района на градовете Амида и Едеса в сирийските византийски земи.

Основните събития от тази **персийско-византийска война (502-506)** са в периода 502-504 г., и са били разказани в недостигналата до нас хроника на **Евстатий Епифанийски**, която е доведена към 12 г. от царуването на Анастасий (491-518), както пише Йоан Малала, т.е. до 503/4 г.

Точно тези хуни-ефталит, които нападат Византия заедно с персите през 502 г., са упоменати от Прокопий, откъдето може да се допусне и хипотезата, разбира се условно, че изобщо разцвета на ефталитската династия в Тохаристан, е свързан по някакъв причинен начин с „голямата армия”, която хунския цар дава през 499 г. на зет си Кавад. Размерът на армията, както ще покажем по-нататък, дори до 527 г. е 20 000 конници.

Но, за да се направи това заключение, е необходимо да се размести целият исторически пъзел в посока на следната версия: през 484 г. Пероз е победен от предкавказки хуни (сведенията на псевдо-Захарий Ритор от VI в. и хрониката от XIII в. на Бар Ебрей потвърждават този извод). Хуните окупирват Персия (Прокопий, а след него и Теофан, пишат, че Персия е две години окупирана след 484 г.), а през 488 г. е възкачен на престола Кавад, син на убитият през 484 г. Пероз.

През 496 г. Кавад бяга от персийската столицата (и брат му Замашп заема престола на Персия) при хунския цар, но не бяга на изток в Тохаристан, а в Предкавказието. Ат-Табари пише, че той потеглил към Нисибин.

Хунският цар е женен за сестра на Кавад още през 484 г. или 485 г., според летописа на Йешу Стилит.

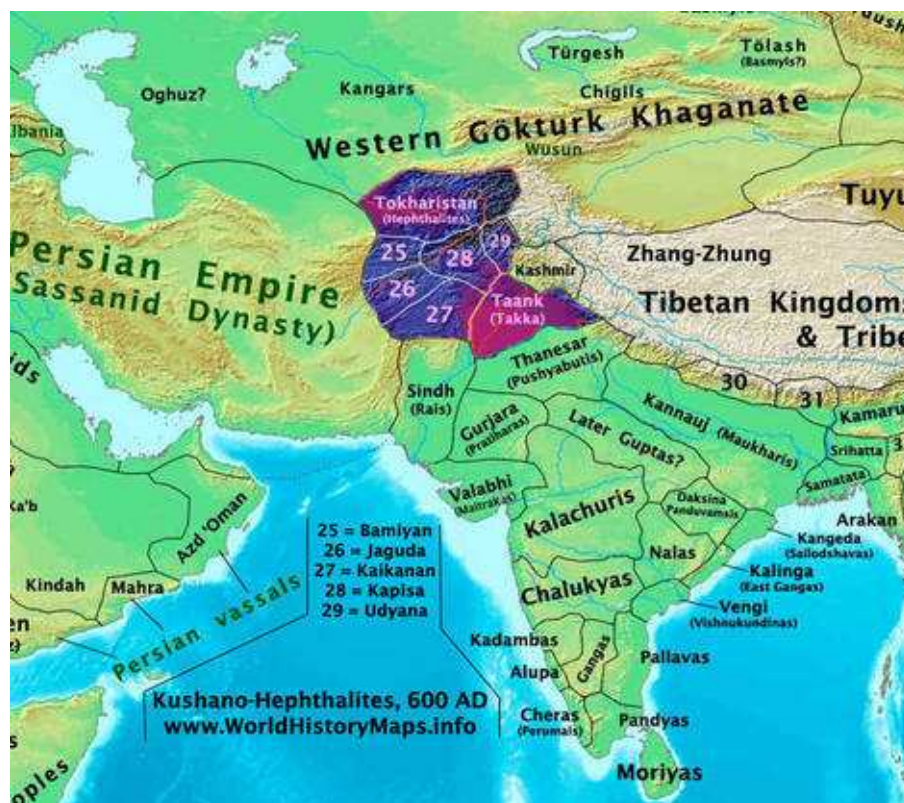
Дъщеря им от този брак става съпруга на Кавад през 499 г. (потвърждават го Прокопий, Йешу Стилит, Агатий, Теофан).

Хунският цар става тъст на Кавад и му дава „голяма армия“ (Прокопий), с която Кавад си връща трона от брат си Замашп (Йешу Стилит, Агатий), а през 502 г. с нея напада Византия.

През 506 г. персийско-византийската война свършва с мирен договор и „голямата армия“, т.е. хуните-ефталит, са дислоцирани в Припамирската долина Ефтал, която носи оттогава тяхното име.

Оттам те поемат в посока към Тохаристан (ат-Табари) и това е част от политиката на Кавад, за налагане на силен протекторат в старите източни кушано-кидарски земи.

Между 506 и 516 г. се появява първият ефталитски цар („Бей-ши“) на изток в Согдиана, но тези „вътрешни“ (както ги наричат Йоан Никиуски и Теофан) на Персия хуни, дори през 522 г. и през 527 г. са в някаква зависимост от Кавад и увеличават армията му с 20 000 конници, когато той ги мобилизира при политиката си срещу Византия по времето на Юстин I (518-527) и в началото от управлението на Юстиниан I (527-565).

Не е ясно защо изследователите, след като Кавад през 499-504 г. ползва услугите на хуните-ефталит във войната с Византия, не са причислили „вътрешните хуни“ на Зилинг (522 г.) и на Тиранкс и Глон (526/7 г.), към хуните-ефталит ?

Последните веднага откликват на поканата му през 522 г. и през 527 г. с по 20 000 конници, а освен това ясно са диференцирани от „външните хуни“ в Предкавказието (Йоан Никиуски, Теофан) ?

Хуните на Зилинг, Тиранкс и Глон са някакви вътрешните хуни-помощници на Кавад ?

Защо те да не са също хуни-ефталит ? При положение, че Глон се появява като окупатор на гр. Амида през 503 г., а през 527 г. същият Глон е пак на страната на Кавад ?

Но към този въпрос ще се върнем в § 7.

Летописите на Прокопий и хрониката на Йоан Малала, на две места дават общи имена, но те не са анализирани от учените по неведоми причини.

Малала съобщава, че мъжът на хунската царица-вдовица, се е казвал „**Балах**“.

Това име под формата „**Балас, Балаш**“ е известно от персийските царственици като персийски цар в периода 484-488.

Прокопий съобщава за **Глон** през 503 г., по време на превземането от персите на византийският гр. Амида и твърди, че е убит там.

Малала обаче съобщава, че **Глон** през 527 г. е още жив.

Теофан следва Прокопий и също пише за Глон при преразказа за завземането на гр. Амида в своята хроника, **но за разлика от Прокопий, не казва, че е убит.**

Сиреч, Теофан отъждествява този прокопиев Глон с Глон на Малала, който е дал сведение, че смъртта му е чак през 527 г.

Не мога да си обясня на какво се дължи тази небрежност към историята на хуните, от страна на историците. В това отношение не мога да не се съглася с подобен коментар в монографията от 1973 г. на Ото Манчън-Хелфън „Светът на хуните“, който даже пише за една традиционна хунофобия, която буквално е заета сред научните среди от средновековните оценки за лошите и зли хуни.

Нашата хипотеза също заслужава да бъде подложена на анализ.

За целта е необходимо отново да бъдат преразгледани летописните източници и особено сирийските летописи на **Йешу Стилит** от ок.517 г., на **Псевдо-Захарий Ритор** от 555 г. и хрониката на **Бар Ебрей** от XIII в. А така също и „Войната с персите“ на **Прокопий** (VI в.).

Още през 1941 г. руската изследователка на сирийската късно-антична и средновековна култура Н. Пигулевска обръща внимание, че сирийските извори за хуните-ефталит, не са включени в научен оборот. „Ако вземем под внимание крайно ограниченото число на историческите паметници на средноперсийски език в империята на Сасанидите и

факта, че арменските източници са подлагани на многократни преработки и интерполации, тогава сирийските извори придобиват особено важно значение.” (Н.Пигулевская.Сирийские источники по истории народов СССР, М.,1941, с.6).

Тя обръща внимание, че Макуарт, Едуард Шаван, Мак Говерн и Везендок са оформяли своите хипотези за ефталит без да вземат под внимание „редица гръцки и сирийски източници, като хрониката на Йешу Стилит, части от хрониката на Захарий Ритор...”(пак там, с.7)

Пигулевска стига до констатацията, че „сирийските извори изискват преразглеждане” (с.7) на въпросите около ефталит.

В какво се изразява това преразглеждане не става ясно, но все пак част от собствената си позиция руската професорка успява да прокара в издадената през 1958 г. от Ленинградският университет колективна монография „**История Ирана с древнейших времен до конца XVIII века**” (Н. В. Пигулевская, А. Ю. Якубовский, И. П. Петрушевский, Л. В. Строева, А. М. Беленички).

Пигулевска е автор на гл.II, в която описва хуните-ефталит по времето на Пероз така:

„Новый мощный враг занял место у персидской границы и грозил ему вторжением. Для ведения дальнейших войн Перозу были необходимы деньги, которые он попытался получить в Византии. Денежные субсидии выдавались Константинополем Ирану, чтобы грозная соседка вела войну с кочевыми народами, бывшими их общим врагом. Но в этих дотациях Византия видела также способ умиротворить Иран, когда его взоры устремлялись на ее собственные провинции. Пероз считал возможным просить дотации у Византии, ввиду нападения гуннских племен на Кавказ, где охрана границы была в интересах обеих держав.

*Трения между отдельными ордами гуннских племен вызвали их движение. Они двигались по побережью Каспийского моря, **пытаясь пройти Дербендские ворота, но путь им был прегражден охранявшим их персидским гарнизоном. Они двинулись другим путем, через иберов (Грузию) и напали на армянские селения.** Персы стали просить у Византии субсидии, чтобы иметь возможность охранять крепости Кавказского хребта, так как по мнению персов это было и в интересах империи. Однако последняя никаких денег не уделила Ирану, хотя и проявила известный интерес к борьбе Пероза с эфталитами.*

Войны Пероза были длительными, и персы терпели неудачи, даже сам шаханшах попал в плен к эфталитам. Из плена шаханшах был будто бы выкуплен императором Зеноном, который и примирил его с эфталитами. (с.54)”

Пигулевска остава верна на информацията за хуно-персийската война от 484 г., която идва от сирийските източници.

Тя е изглежда единственият изследовател, който твърди, че Пероз е нападнат от хуните-ефталит през Кавказ, а не някъде на северо-изток или юго-изток от Каспийско море.

Разбира се, Пигулевска никога не си поставя като професионална задача да променя старата версия (**придобила статут на научна догма**), че ефталит са източен народ (тя е сиролог), но в крайна сметка, що се отнася до географският ареал и мястото, където Пероз през 483 г.

и 484 г. воюва с хуните-ефталит, тя се доверява на сирийските летописи и е убедена, че те „изискват преразглеждане” (с.7) на въпросите около ефталит.

Задълбочаването на това преразглеждане е възможно само, ако отново се върнем към първоизворите и потърсим там отговор на въпроса възможно ли е все пак да е подценена ролята на пост-атилловите предкавказки хуни при формиране изобщо на ефталитската проблематика ?

Летописът на Йешу Стилит е първият по време, описващ събитията с Пероз, и фактите в него са много по-достоверни от тези при Прокопий Кесарийски, писал по-късно през същият VI в. Както казахме, според учените, Прокопий пише като очевидец за събитията след 527 г.

Още **Агатий Меринейски**, който пише във втората половина на VI в., саморъчно обръща внимание, че поправя в летописа си някои от пропуските на Прокопий.

Авторитетът на Прокопий е обаче толкова голям във Византия, че в края на VIII в. и началото на IX в. Теофан повтаря в своята хроника някои от грешките му и те остават законсервирани в традицията. Но, както ще покажем по-нататък, повтаря само някои от тях. Там, където хрониката на Теофан ползва като източник и хрониката на **Йоан Антиохийски (и Малала)**, неточностите на Прокопий са коригирани, какъвто е случая с Глон, например (виж. § 7.).

Интересното е, че сборът от корекции над Прокопий при Агатий и Теофан, води до едно автентично изложение, почти тъждествено на летописа на Йешу Стилит.

Това несъмнено превръща последният в най-достоверният източник за събитията при Пероз и Кавад, т.е. за времето между 484 г. и 499 г.

Още повече, че Агатий също е изключително достоверен източник.

В науката за хуните-ефталит обаче ролята на последните двама е ниглежирана, а на преден план са изведени Прокопий и ат-Табари (X в., също и Бел`ами), т.е. изворовият материал не е кодифициран.

Това наистина е смущаващо.

Много повече се знае за хуните-ефталит от художествените разкази в персийският роман за Бахрам Гур и от епоса на Фирдоуси „Шах-наме”, отколкото от летописът на Йешу Стилит...

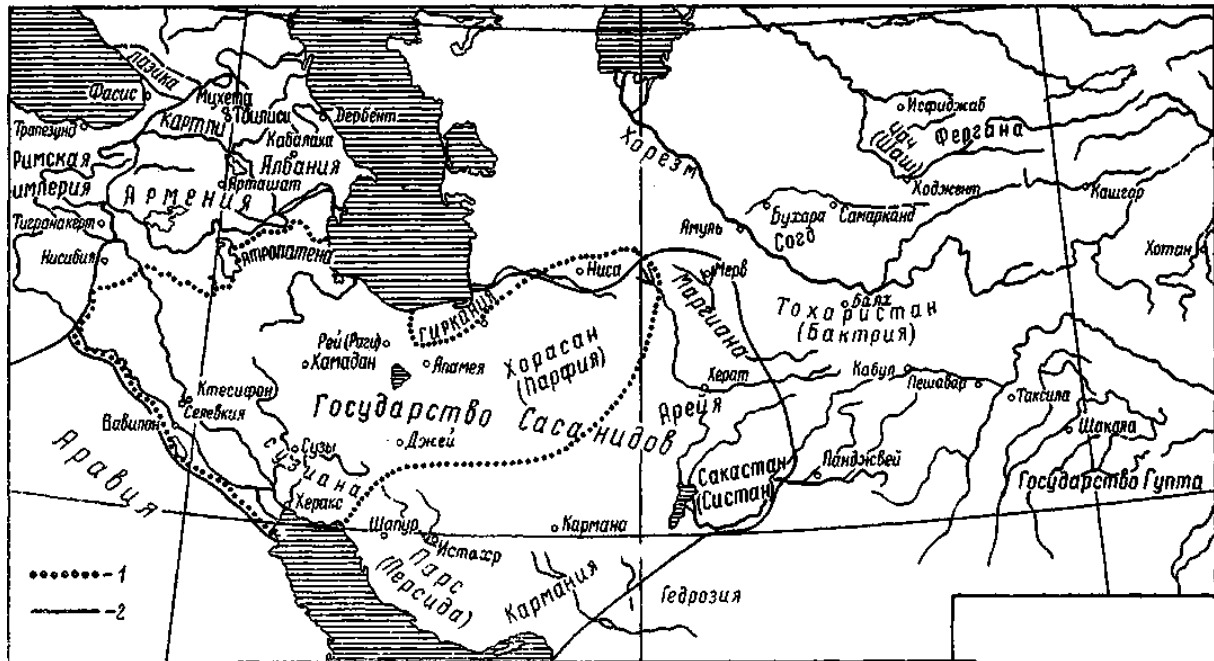
През 517 г. Йешу Стилит в параграф IX на своята хроника пише:

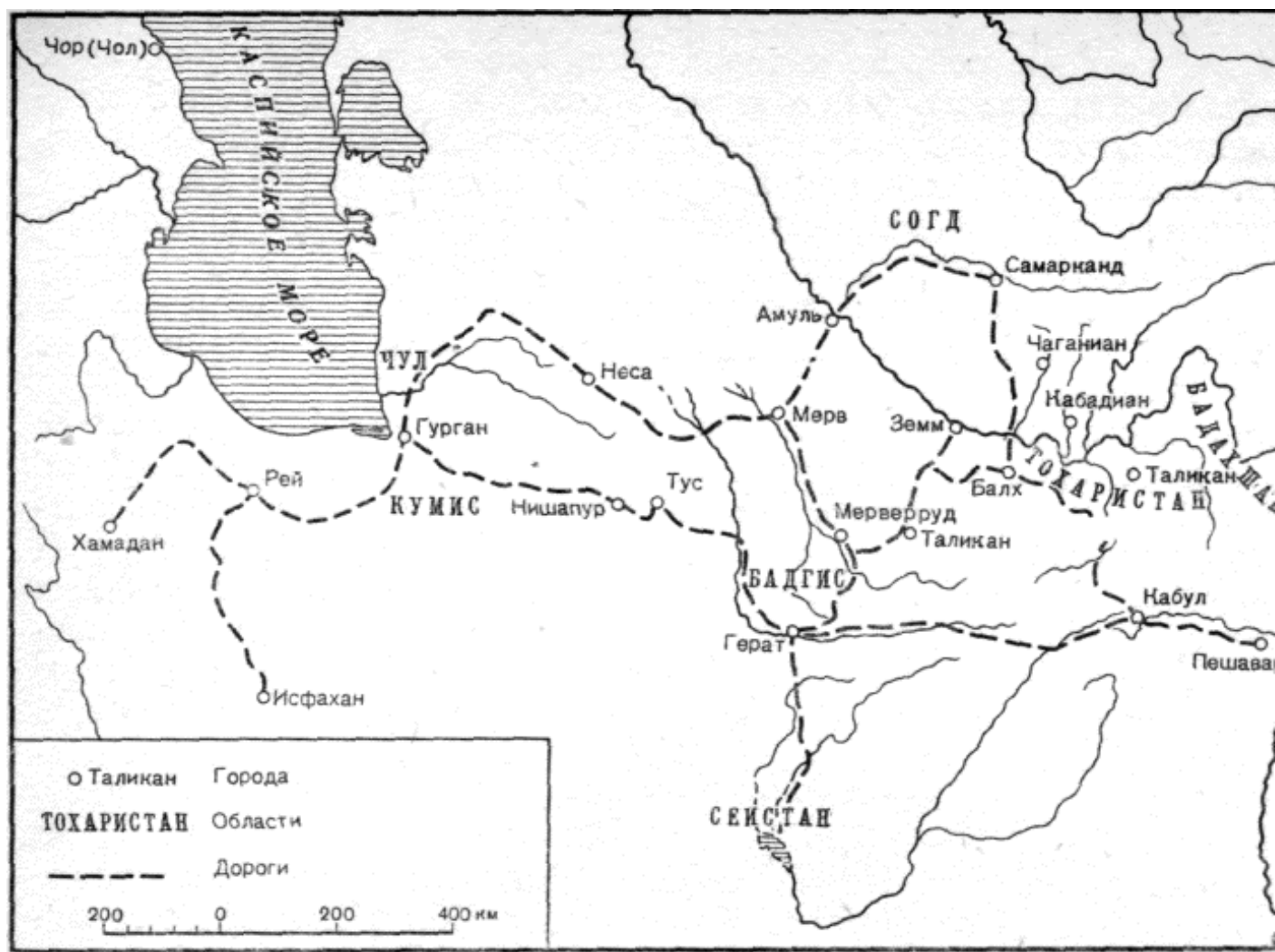
„ В наши дни персийският цар Пероз, заради войната си с кионайе (куан, хионит-бел.ред.), сиреч хуните, нееднократно е получавал злато от ромеите, не като данък, а подбуждайки ги, все едно той и заради тях воюва, и искаше пари под предлог „за да не би те да преминат и към вашата земя”. Какво впечатление правеха тези думи, е видно от споменът за опустошенията и обезлюдяването, което хуните сториха

на Византия през годината 707 (т.е. 395-6), в дните на императорите Аркадий и Хонорий, синове на Теодосий Велики, когато цяла Сирия бе предадена в ръцете им, заради предателството на префекта Руфин и безразличието на генерал Адаи.” (IX)

Тук няма деление на два вида хуни, както при Прокопий.

За Йешу Стилит, хунските врагове на Пероз са същите хуни, които през 395 г. опустошават Византия.

Хуните през **395/396 г.** превземат градове-крепости като Арсамосата на източен Ефрат, Амида на горен Тигър. Едеса е опустошена. Стигат до Келесирия. Превземат един от най-големите византийски градове - Антиохия. В Мала Азия стигат до р. Халис в централна дн. Турция.

Американският професор Ото Манчън Хелфън, в издадената през 1973 г. в Калифорния монография „Светът на хуните“, проучва сериозно фактологичността на събитията до 395 г.: хуните атакуват на запад от Дон (ок.375 г.), превземат Скития и огромна част от земите на Панония, участват като наемници в атаката на Теодосий I над западният узурпатор Магнус Максим (383-388) през 388 г., а след това са негови съюзници и срещу другият западен узурпатор Евгениус (392-394) през 394 г. (тук Хелфън греши, те са съюзници на Евгениус-бел.ред.).

След това панонските хунски войски се вдигат от дн. унгарски и румънски земи и правят преход до Кавказ, минават дербентският проход **и атакуват през пролетта на 395 г. земите на Персоармения и Византия.**

През 387 г. Теодосий I (379-395) и персийският цар Шапур III (383-388) са си поделили Армения, като по-голямата част (до дербентският

проход, без земята на лазите при р. Фасиз) попада под властта на Персия. Арменските стари земи стават известни и като Персоармения.

Xavier Tremblay (Pour une histoire de la Sérinde. Le manichéisme parmi les peuples et religions d'Asie Centrale d'après les sources primaire, Vienna, 2001) твърди, че въпросът за хуните-ефталит, все още не е решен на академично ниво, независимо от приносите на много учени в тази област.

Ние тук ще се върнем към летописните сведения за Пероз, Кавад и хунският цар.

§.2 Какво точно казват летописите?

Още през 466 г., както става ясно от грузинското житие от V в. „Мъченичеството на Шушаник“ на свещеник Яков Цуртавели, васала на Персия Вараскен е повикан в столицата Ктезифон от персийския цар Пероз (459 - 484) и получава заповед да отблъсне появилите се около дербендския проход в Кавказ хуни.

Самият Пероз през следващите години (468) воюва на изток с кидарите.

Не е ясно доколко се е справил грузинския васал, но през 483 г. Пероз предприема първи поход срещу хуните-ефталит.

Причината за тази война е неясна, но единствено в книгата на арменският историк Елише, който умира към 480 г., е интерполирано едно сведение (явно от по-късен преписвач) **за някакъв „хон Херан“, който след като станал „цар на Баласакан“ (в персийските надписи Баласакан е между Албания и веднага на север над дербендската врата на Кавказ), превзел персийската земя до гръцките граници.**

Ако се доверим на този пасаж при Елише, именно *Баласакан* (където е и стратегическият дербендски проход) явно е причина за войната.

Кога точно Баласакан става хунски е трудно да се каже, но Псевдо-Захарий Ритор през 555 г. вече знае „*Базгун*“ (= Баласакан) като хунска земя.

През 466/7 г. се знае, на основание на Яков Цуртавели, че хуните са при Дарялският проход над Грузия (Иберия), но те явно са и при Чор (Дербенд). Вараскен бил ходил, според Цуртавели, и там. По-късно ще дадем подробности от това житие, чиито сведения са важни, за да стане ясна приемствеността на проблемите на Пероз в Кавказ, обхващащи един продължителен период от 466 г. насетне.

За Пероз кавказкият проход Чор (персийско название на Дербенд) е стратегическо място, северо-западната граница на Персия и той доста самонадеяно е вярвал, че ще се справи с хуните-ефталит още в първата си война с тях.

Войската му обаче е примамена в проход и заобиколена от хуните-ефталит. Пероз е в капан, но според Прокопий Кесарийски, до военни действия не се стига и хунския цар му дарява живота, след като се сключва договор за примирие и го облага с тежък налог.

В хрониката от XIII в. на Бар Ебрей се прокрадва и още едно сведение. Освен задължения по налога, свързани със задържането на персийският престолонаследник Кавад при хуните, Пероз е бил обвързан и с данък. Хуните били казали: *„Не ни удовлетворява данъка, който ни даваш, ромеите дават двойно. Ето защо ни давай колкото ромеите, а ако не, ще се готвим за война“*(Абу-л-Фарадж Иоан Григорий бар-Ебрей, Всеобща история, 79).

Понеже нашата версия съвпада със сведението на Бар Ебрей (един от най-образованите сирийци в Арабския халифат през XIII в.), че хуните победили Пероз, са пост-атилови хуни (взимали са данъци от римляни), може да припомним, че през 447 г. Атила, след като сключва договор за мир с Анатолий (патриций при Теодосий II), също облага Византия с налог и с данък.

За да прекрати войната, с която през 447 г. разорява над 60 града във Византия, Атила получава налог от 6000 фунта злато, а от 449 г. трябва да получава ежегоден данък от 2 100 фунта злато, които източната римска империя се задължава по договор да изплаща.

Същото наблюдаваме и по отношение на Пероз в първата му загуба, преди 484 г. Той е трябвало да изплати голяма сума налог (или залог), за да освободи Кавад, но явно заедно с това е обложен и с данък. Пероз обаче, според Бар Ебрей, *„ги излъгал и казал, че ще даде. При тези условия хуните си отишли. Но Пероз, когато придобил сила, предал на смърт хуните, които били оставени да получат данъка и решил да преследва тези, които заминали“* (пак там, 80).

Тоест, Пероз, след като изплатил залога и си върнал Кавад, е нарушил договора. Убил е проведените хуни, които е трябвало да получат сумата от договореният данък и предприема нова война през 484 г.

В битката персите загубват, а Пероз е убит на бойното поле.

Скоро след победата хунският владетел се омъжва за дъщерята на Пероз. Сведението за този династичен брак, е дадено от Йешу Стилит.

Името на съпругата е известно.

Според византийският историк Йоан Малала (VI век) *„Воя“* около 527 година е вдовица-царица на хуните в Кавказ. Тогава посолство на Юстиниан I посещава хунската царица. Визитата е много интересна, понеже Юстиниан иска от царицата да усмири Глон.

Името на този хунски пълководец е известно и от историята на Прокопий.

Това е пълководецът, чиято войска превзема през януари 503 година византийският сирийски град Амида, в полза на персите на Кавад.

Прокопий го нарича персиец и пише, че той умира. Теофан, следвайки Йоан Малала не бърза да обяви смъртта му още в гр. Амида.

Глон е назначен от Кавад за градоначалник на гр. Амида през януари 503 г., може би затова Прокопий твърди, че е персиец.

Според **Йоан Малала**, покойният мъж на хунската царица Воа (нарича я „предводителка“), се казвал „**Влах**“. Същото име при Прокопий е „**Влас**“ (Балас).

Това е името на персийския цар след смъртта на Пероз (484 г.).

Кавад се възкачва на трона през **488** година.

Все още не е съвсем ясно кой всъщност е бил персийски цар в периода 484 г. - 488 г. ?

Прокопий Кесарийски в своя исторически труд, описвайки събитията станали с Пероз и неговият син Кавад, използва много и разнообразни източници.

За събитията случили се до 503 г. Прокопий е нямак писмен византийски летопис, от който да заеме сведения за двете войни на Пероз с хуните-ефталит и перипетите по царуването на Кавад, ето защо той е трябвало сам да потърси източници и да се справи с хронологията.

Прокопий вменява, че версията му е „*по думите на персите*“, но както ще покажем по-нататък, Йешу Стилит и Агатий също излагат версии „*по думите на персите*“, които са различни от версията на Прокопий.

„Думите на персите“ ?

Необходимо е тази неясна формула да бъде осветлена.

„*Думите на персите*“ стигат до летописците, чрез посланиците византийци, които ходят при тях.

Така описва някои от своите източници по персийската история Йешу Стилит, така и Агатий получава за първи път писмен превод на персийските царствени документи от преводач на име Сергей.

Източник за Прокопий пък са явно документи, архивирани от посланика Евсевий.

По всяка вероятност данните, които е заел Прокопий от него, са съдържали сведения между 483 г. и 486 г., които Прокопий е смесил с арменски извор (почти буквален превод на гл. LIV от кн. IV на арменската история на Тавстос Бузанд) и неизвестен ирански роман, който е повествовувал за Пероз и Кавад.

Така е оформил своята версия за събитията от ок. 483 до ок. 499 г.

Сведенията пък за началото и основният ход на персийско-византийската война през **502 – 504 г.**, Прокопий е заел от летописа на Евстатий Елифанийски.

Но това изисква подробен анализ, какъвто даваме в §5.

В своето изложение „*по думите на персите*” (= ирански роман), Прокопий охотно разказва една почти вълшебна приказка за огромен бисер, пазен в морето от хищна риба и за един самоотвержен перс рибар, който пожертвал живота си, за да вземе бисера и да го подари на своя цар Пероз.

Като образован ритор Прокопий много добре е знаел как да задържи вниманието на аудиторията и продължава да описва съдбата на безценния бисер.

Хунският цар го намерил на ухото на Пероз след битката от 484 г. и го присвоил. Римляните като разбрали за това се свързали с хунския двор и пожелали да го купят (ето тук става ясно, че още след 484 г., след смъртта на Пероз, византийският император Зенон е изпратил специално посолство до ония хуни, които са убийци на Пероз – бел.ред.). Но не успели.

В завършек Прокопий добавя, че по-късно хунския цар го подарил на Кавад.

Можем да допуснем, че в тази легенда има зрънце истина. Но не бисер през 488 г. дава хунския цар на Кавад, а персийската корона.

След 484 г. Персия, според Прокопий, е две години окупирана.

Очевидно към 484 г. хунския цар се оженва за дъщерята на Пероз. Йешу Стилит е категоричен, че е имало династичен брак.

Според Прокопий, сестрата на Кавад се е казвала „Аспеведа”. Можем да гадаем дали името е „*Вод*” (Малала) или „*Веда*”.

Във всеки случай, Малала уточнява, че тя била „*предводителница*”, което в йерархията може би означава, че е яздеца на кон (аспа - иран.), заедно с хунския цар.

Прокопий греша като смята, че сестрата на Кавад (т.е. Аспеведа), е майка на синът му Хосрой Ануширван (Геофан повтаря след Прокопий, че Кавад бил женен за сестра си).

Ситуацията е по-различна.

От хрониката на Йешу Стилит става ясно, че Кавад, след като се възкачва на персийския трон през 488 г., управлява до 496 г., когато има сериозни проблеми с персийските жреци (магите), във връзка с маздакизма. Персийска секта, която Кавад покровителства. Повече данни ще дадем в § 7.

През **496 г.** Кавад избягва от персийската столица и търси убежище при хунския цар и сестра си.

Пребивава при хунския владетел **до 499 г.**

През тези повече от три години, според Йешу Стилит, „*той плачел пред царя ежедневно, като го молел да му даде войска в помощ, за да*

може той да отиде, да избие враговете си измежду знатните и да си върне държавата”.

Според византийският историк Агатий Миренейски (536 - 582) хунския цар приел Кавад „благосклонно и не престанал да го утешава, прогонвайки падналия му дух с ласкави думи, които съответствали на неговото убеждение да насочва мислите му към добро. Към това добавил богата трапеза, на която често вдигал наздравници в негова [на Кавад] чест. Подарил му разкошни дрехи и изпълнявал всичките задължения на гостоприемството. След известно време даже дъщеря му се омъжила за госта. Дал му войска, достатъчна за поход и го отпратил, за да възстанови предишното свое благополучие и да унищожи враговете си.”

В това отношение Агатий е много по-близко до сирийската хроника от началото на VI век на Йешу Стилит, в която също се съобщават подробности от почти четиригодишното пребиваване на Кавад при хунския цар.

Тези подробности липсват при Прокопий.

Йешу Стилит уточнява, че дъщерята на хунския цар, която е дадена за съпруга на Кавад през **499** г., е всъщност дъщеря и на сестрата на Кавад, съпругата на хунския цар. Сиреч, вуйчото Кавад станал съпруг.

Към 499 г. дъщерята на хунския цар и на персийската принцеса (ако династичният им брак е в периода 484-486 г.), е вече над 13-годишна.

Това е бъдещата майка на Хосрой Ануширван, сина на Кавад. За нея Михаил Сириец (XII в.) дава следните сведения: „*Майката на Хосрой още приживе на Кавад била заболяла от бесове. Персийските маги не успели да я излекуват и тя намерила един монах Моисей, който се помещавал в манастира близо до Дара. Той я изцерил, като ѝ дал част от мощите на мъченика мар Кириац и тя построила в страната си молитвен дом, онзи, който е наречен манастирът на Моисей Тармелски”* (279).

Изглежда повече от три години (496 - 499) Кавад е търсил начин как да спечели благоразположението на хунския цар до такава степен, че да получи от него войска.

Според Прокопий Кесарийски, това било „*наистина голяма войска*”.

Йешу Стилит я определя също така.

Най-накрая Кавад успява, може би не без подкрепата на сестра си, и става зет на хунския цар и на собствената си сестра. Женитба, която не е била необичайна в Персия, за разлика от Византия, където всички са в стрес, когато Ираклий (610-641) сключва втори брак с племенницата си Мартина, дъщеря на сестра му.

Тази **хунска армия** ще върне на Кавад не само властта върху Персия през **499 г.**, но и ще превземе, заедно с други по-малки арабски и арменски подразделения, важните сирийски стратегически центрове на Византия, градовете Амида (**януари 503 г.**), Херан, Едеса (Йешу Стилит изброява над 10 селища).

Прокопий пише, че след смъртта на Пероз (484 г.) в битката с хуните, **„две години се намираха персите под властта на тези варвари.“**

Агатий в своята история дава списъка на всички персийски царе, преписвайки го директно от едно копие, което някакъв „преводач Сергей“ направил.

В персийската столица, според Агатий, Сергей „*помолил началниците и хранителите на царските летописи*“ да препише имената на владетелите, с мотива, че така те ще „*бъдат почитани*“ и сред римляните (византийците). Те „*бързо удовлетворили молбата му, считайки, че делото ще е полезно за славата на техните царе*“.

Имайки пред себе си този списък, Агатий пише, че персийски цар в „*продължение само на четири години*“ (т. е. 484 - 488), е „Валас“. Следвайки Прокопий, Агатий твърди, че „Валас“ е брат на Пероз.

Йешу Стилит също твърди, че „Балаш“ е брат на Пероз и определя този цар като „*смирнен и миролюбив*“, но чужд на персийските обичаи: „*магите го ненавиждали затова, че пренебрегвал техните закони* (явно жречески – бел. ред.) *и искал да построи бани за къпане в градовете*“ (фр. XIX).

Между другото водата, заедно с огъня, има ритуални функции и е част от храмовата обрядност.

Желанието на Балаш да построи обществена баня за къпане, е било явно възприето като пренебрегване на жреческите порядки, а на учените напомня на желанието на Атила да построи баня в града си.

И така, Агатий и Йешу Стилит, независимо един от друг, ползват като източник официални персийски документи. Кой е техният източник ще обясним в § 5.

Но Прокопий ползва друг вид извори. И от тях твърди, че след 484 „*две години се намираха персите под властта на тези варвари*“.

Версията на Прокопий е следната.

Пероз през 484 г. е убит, заедно с всички синове (?), освен Кавад. (Тук Прокопий явно ползва ирански извор, защото през X в. арабозичният историк от персийски произход ат-Табари упоменава същата легенда за избитите до крак синове на Пероз, освен Кавад, което не отговаря на историческата истина).

Две години персите са под варварска власт, според Прокопий.

Следва легенда за Кавад. Той идва на власт след Пероз, но бива затворен в „Замъка на забвението“ (тук Прокопий заема една глава от

арменската история на Тавстос Бузанд, чиято цел е да обясни що за затвор е това), откъдето след перипетии избягва. Отива при хунския цар, омъжва се за дъщеря му, получава „голяма войска” (хуните-ефталит) и с нейна помощ си връща трона, зает от чичо му Валас.

Версията на Прокопий звучи като роман, особено там, където разказва как жената на Кавад съблазнила тъмничаря на „Замъка на забвението” и как Кавад избягал, преоблечен в нейните дрехи. По всяка вероятност това е бил някакъв местен провинциален персийски роман, понеже там се прославят особено имената на аристократичния род на Гусанастанд и потомъка му Адергудунвад (Войната с персите; кн. I, V, 4 и VI, 15).

Прокопий знае, че Кавад е бил два пъти на персийския трон, но историческите подробности как и кога е станало това, му се изплъзват.

Най-точен за двата периода на царстването на Кавад, е **Йешу Стилит**.

В своята сирийска хроника той правилно датира възкачването на Кавад (през **488** г.). Царуването му (до **496** г.) и бягството му при хунския цар, причината за което е, че Кавад подкрепя маздакизма и си навлича гнева на мощното персийско духовенство. Йешу Стилит дори съобщава точното име на ереста на Маздак - „зарадуштакан”.

Йешу Стилит, подобно Агатий, пише че **от 484 г. до 488 г.** управлява „Балаш” (ср. с Валас).

Според византийският историк Йоан Малала „**Влах**” е пък хунски цар (?). Съпругата му „**Воа**” към **527** г. е вече вдовица.

И така, Йешу Стилит и Агатий Меринейски очевидно ползват едни и същи данни, произхождащи от официални персийски документи, в които е посочено, **че 4 години след смъртта на Пероз (484 г.) на власт е „Валас” (Агатий), „Балаш” (Й. Стилит).**

В тези официални източници е замълчано за две годишната власт на хуните над Персия.

Прокопий обаче, който ползва други източници, е добре осведомен за това.

Двегодишната „власт на варварите” над Персия е увеличена явно с още две години, чрез династичен брак на хунския цар с Аспевода (Йешу Стилит) и едва през 488 г. трона е предаден на сина на Пероз, сасанида Кавад.

Може да допуснем, че хунският цар с прозвище Балас (Валас, Балаш), получено може би още от завоюването на Баласаган (думата „кан” в „Баласаган” има в персийският език собствен произход; др.иранската дума „sand”, т.е. град, произхожда от корена *kan „копая” и оттук „вкопан проход”, ако се има предвид местоположението на Дербендският проход, който сякаш е вкопан между Кавказ и Каспийско

море), е две години окупатор (484 - 486), ако се доверим изцяло на Прокопий, а след това още две години е цар на Персия и Армения (Персоармения), след като сключва династичен брак с дъщерята на Пероз (Йешу Стилит).

Тази хипотеза ще бъде детайлно разгърната в § 5, за да остане колкото може по-малко съмнение в нея...

През 488 г. трона е предаден на Сасанидския наследник, сина на Пероз, Кавад.

Агатий, който се възхищава от Прокопий като историк, все пак (ползва официални персийски документи) пише, **че Кавад не е единственият останал жив син на Пероз след 484 г., както смята Прокопий, а допълва, че той има и друг син Замасф (Замашп у Йешу Стилит), който е на власт между 496 - 499 години.**

Тук Агатий е отново по-близо до сирийската хроника на Йешу Стилит.

Замашп, според хрониката на Йешу Стилит, сменя Кавад, когато той избягва при хуните през 496 г. и управлява Персия до 499 г.

През 499 г., с помощта на дадената му хунска войска, Кавад лесно си връща трона от брат си Замашп.

Така Кавад действително е два пъти на власт, но не по схемата на Прокопий, а по тази на Йешу Стилит.

Агатий също следва чрез своите официални персийски източници схемата на Йешу Стилит за двата периода на властването на Кавад.

Всичко това ни дава основание да заключим, че „Воа” (Малала), „Аспеведа” (Прокопий) е дъщеря на Пероз, която чрез династичен брак с „Валах” (Малала), „Валас” (Прокопий, Агатий), „Балаш” (Йешу Стилит) осигурява на съпруга си място в официалния царственик на Персия, като персийски цар в периода 484 - 488 г.

Не е изключено Йезигерд II (438-457), освен синовете си Хормизд III (457-459) и Пероз (459-484) да е имал и трети син Балаш (484-488), но е много по-вероятно персийските царственици да са превърнали в мним трети син на Йезигерд човека, който завоюва през 484 г. Персия и който сключва династичен брак с дъщерята на Пероз (Йешу Стилит).

Всъщност не е необходимо да се гадае дали Йезигерд е имал трети син Балаш, понеже ат-Табари ясно и категорично е написал, че той има само двама сина.

„Йезигерд имал двама сина: единият от тях, по име Ормузд (чети: Хормизд III), бил цар на Седжестан, а другият наричали

Фируз (чети: Пероз; на персийски името означава Победител)” (ат-Табари (839 - 923 г.) в „История на пророците и царете” (Тарих ар-русул ва-л-мулик), XIII).

Четиригодишно управление на Балаш (484-488) върху Персия, е полуокупация (убива Пероз), но и полусасанидско, женен е за дъщеря му.

Към подобно заключение подтиква и съобщението на Прокопий, че „две години се намираха персите под властта на тези варвари”.

Но, вписването на Блах/Балас/Балаш в царският персийски регистър, запазен изключително за сасанидския род, би било възможно само, заради брака му с дъщерята на Пероз. **Явно тогава се ражда и легендата, че той е брат на Пероз.** Легенда, която прикрива един мним Сасанид, който реално е женен за сасанидска принцеса, но за да не се наруши свещеният произход на приемственост на персийският трон само от Сасасиди, е било необходимо и отбелязването му в царственика, като брат на Пероз.

Явно бракът не го е правил достатъчно приемлив за традицията, която в никакъв случай не е отбелязала, че Персия е била две години окупирана, както пише Прокопий.

В Персия браковете между сродници са нормално явление, както казахме. Във формирането на легендата, че Балаш е брат на Пероз и се жени за дъщеря му, участие явно има същата формула при Кавад. Той самият се жени за племенницата си. Изглежда формулата на неговият брак, е прехвърлена ретроспективно и върху Балаш, заради царственика, по усмотрение на жреците и става популярна, щом като и в романа, който ползва Прокопий, Балас е представен като брат на Пероз.

Според Пигулевска, по времето на Балаш с „*исключительным влиянием пользовался Зармихр из знатной фамилии Карен, правитель провинции Сакастан, а также Шапур из фамилии Михраи, правитель Рея. Оба эти лица оказали влияние на престолонаследие, и Зармихр остался во главе государственных дел во все время царствования Валаша*”(с.55).

Това може да бъде изтъкувано и така: Балаш управлява от 484 г. до 488 г. чрез протекторат, делегирайки правомощия на регионалните аристократични управители като Зармихр и Шапур, преди да възкачи през 488 г. сасанидския наследник Кавад за цар на Персия.

Йешу Стилит дава сведение, че Балаш е искал пари от Зенон и тълкува отговорът на последния като отказ, но всъщност Зенон, който действително не праща пари поради проблеми с узурпатора Леонтий и с Ил, все пак дава официално съгласие Балаш да взима данъка от гр. Нисибин, независимо, че с тази постъпка на практика се проточват преговорите по връщането му на Византия, по договора от 364 г.

Йешу Стилит започва своята хроника именно с тези данни. „През 297-8 г. римляните стават притежатели на гр. Нисибиде и той остава под тяхна власт 65 години. След смъртта на Юлиан в Персия, която бе през 362-3 г., Йовиан, който царува над римляните след него, предпочитайки мира над всичко, се съгласи персите да притежават Нисибиде 120 г., след което те трябва да го върнат. Тези години изтекоха по времето на римския император Зенон...”(фр.VII)

Следователно Зенон все пак дава косвено пари на Балаш.

Юстин II (565-578) все още ще иска безуспешно Нисибиде: : „... ние искаме от вас (от Хосрой I Ануширван (531-579) – бел.ред.) Нисибиде, защото града принадлежи на римляните и е бил временно отдаден на Персия, под условие, така както е записано в актовете...” (Михаил Сириец, 332).

През 484 г. и през 485 г. се случват важни неща в Грузия и Армения, които отново ни карат да се усъмним, че Балаш е сасанид.

Едва ли е случайно, че грузинският герой Вахтанг Горгасал сваля от власт и умъртвява послушника на персите, грузинският васал Варскен, **точно в 484 година, когато войската на Пероз е разбита ?**

През 485 г. насилваните в религиозно отношение от Йезигерд и Пероз арменски християни, получават правото на свободно вероизповедание. На арменските епископи е позволено през четиригодишната власт на Балаш свободно да проповядват християнството в Персоармения, след многогодишна забрана.

„По времето на персийския цар Балаш християните, които живеели в персийското царство, се насладили на спокойствие, защото този цар не позволявал да се преследват християни.” (Михаил Сириец, 254, 255).

Това един истински сасанид като Кавад няма да го търпи. Същото се отнася и до сина му. „Хосрой започна да преследва християните” (пак там, 344).

През 484/5 г. се случва и най-знаменателното събитие за персийските християни, наричани не съвсем точно „несторияни”, те се събират на събор в „Бет-Лапат (в Сузиана) и провъзгласили за първи път своето доктринално отделяне от Църквата на гърците” (А.В. Карташев. Вселенские соборы, М.,2006, с.483).

Тоест, създадена е **самостояйна персийска църква**, която се отделя от опеката на антиохийския диоцез и избира католикос.

Християнската църква в пределите на Персия не е монофизитска и проповядва халкедонския символ, но не приема православно отлъчването на отци като „вселенският тълковател” Теодор Мопсуестийски и ученика му Несторий.

Встрани от изследователите на хуните-ефталит остават сведенията на Псевдо-Захарий Ритор от 555 г. и на Бар Ебрей от XIII в., че хуните-ефталит са **предкавказки феномен**.

Последният дори изрично подчертава географски откъде са дошли убийците на Пероз, по негово време вече се е настанила традиционно във византийската историография версията на Прокопий за това, че хуните от 484 г. нямат нищо общо с другите, атиловите хуни. В тази връзка сириецът от Арабският халифат Бар Ебрей акцентира върху факта, че **хуните-ефталит преди 484 г. вече са взимали данъци от римляните, с което директно ги отъждествява с атиловите хуни**.

„(79) Дойдоха хуните (hunaje), които са на северо-запад от персийското царство, по същата причина, както и в дните на Зенон. А тогава: отпратили се хуните към персийския цар Пероз и му казали: „Не ни удовлетворява данъка, който ни даваш, ромеите дават двойно. Ето защо ни давай колкото ромеите, а ако не, ще се готвим за война”. (80) Пероз ги излъгал и казал, че ще даде. При тези условия хуните си отишли. Пероз обаче, когато придобил сила, предал на смърт хуните, които били оставени да получат данъка и решил да преследва тези, които заминали. В това време, някакъв търговец Евтимий, ромей, който бил с хуните, ги подстрекавал... Бог обезсилил персите, задето излъгали [хуните]. Когато направил Той това, те се сбили с персите и убили Пероз, след това опустошили Персия и се завърнали в своята земя.”

Въпросът за налога, данъка и за опустошаването на Персия от хуните, е упоменат и от Михаил Сириец (XII в.), но текстът му е редактиран в посока на гръцката версия. Подробностите при М. Сириец, подсказват, че той е ползвал същият източник, който през XIII в. ползва и Бар Ебрей. Не е ясно дали самият Михаил Сириец е поправил версията в духа на Прокопий или това е станало при по-късните гръцки преписи на труда на яковитския патриарх.

„[256] По времето на Зенон хуните (изобщо не ги нарича ефталит, също като Йешу Стилиг и Бар Ебрей – бел.ред.) нахлули в персийската земя. Персийският цар Зенон събрал цялата си войска и тръгнал срещу тях...Те живеели в северо-източните части...Когато Пероз видял, че те били разположени за битка, той ги излъгал и им обещава, че ще плати. Съгласно обещанието[257]персите им дали налога и някои от хуните се върнали обратно в своята земя. Имало от тях, които останали, за да получат и данъка. Пероз променил решението си и намислил да предаде на смърт тези, които били при него и да води война с другите. След известно време хуните предприели атака и започнали победоносно срезжение с персите, а персийският цар Пероз бил убит. Хуните взели многочислени пленници от цялата персийска земя, разграбили я и се върнали в своята страна.”

През 1971 г. руския учен Маршак, четейки хрониката на сирийския автор от началото на VI век Йешу Стилит, в която хуно-персийската война по времето на Пероз е подробно разказана, си задава въпроса, който интересува и нас:

„Кое е заставило почти всички специалисти да считат, че в разказа на сирийската хроника се съобщава за събития в източното, а не в западното Прикаспие“?

Маршак обаче развива своя отговор диаметрално на въпроса си, той отхвърля версията, че хуните-ефталит започват своята атака при Гиркания, премествайки тяхното начало чак на северо-изток от Тохаристан.

Тази версия е също толкова условна, колкото и предположението на Л.Н.Гумильов, че те идват в Тохаристан от юг, от Припамирието, където била прародината им.

В сила остава само констатацията на К.Еноки, *„че съгласно китайските източници към 479-510 г.г., но не по-рано, се отнася експанзията на ефталит на север и на изток от Тохаристан.“*

Въпросът за техният произход и откъде са се появили при двете си войни с Пероз, все още остава в сферата на догадките...

§.3 Хуните и Задкавказието.

Едва с монографията „Светът на хуните“ (1973) на американският професор Ото Манчън-Хелфън, бе окончателно разяснен въпросът за хунската атака през Кавказкия проход в Персия и Византия **през 395 г.**

В светлината на сирийските извори по темата, става ясно, че е едностранчиво да се акцентира само върху хунската атака към 375 г. (по Йордан, годината е условна) на **запад** (т.е. през Дон до Панония), при условие, че хуните очевидно още преди тази дата са извършвали военни походи в Задкавказието, Персия и сирийските земи на Византия.

Годината на атаката на **юг от Кавказ** (395) е в почти един и същи времеви период с атаката на **запад от Дон** (ок. 375).

Тук става дума за геостратегически интереси на хуните, в които **запад и юг**, не могат да бъдат диференцирани тотално (с формулата „велико преселение на народите“).

Западният приоритет при изследването на хуните дълго време бе асимилирал факта, че техният южно-кавказки приоритет не може хронологично да бъде разграничен от ранният им период до 375 г.

Европоцентричният маниер и тук си е казал думата в методологията на изследванията за ранните хуни.

Този европоцентризъм е разбираем в западните късно-антични летописи, но не е ясно защо буквално е пренесен и в модерните изследвания за ранните хуни?

Южният фактор на хунската геостратегия става реален за научен оборот, чак след коректното му експлициране от Ото Манчън-Хелфън (1973).

Въпросът е дали това предполага и нов методологичен поглед на събитията до 375 г.?

Мащабите на месопотамската и малоазийска атака на хуните през 395 г., не са сравнявани с мащаба на атаката му срещу Херманарих ок. 375 г.

Южният фактор, както условно наричаме тази геополитика на ранните хуни на юг от Кавказ, е бил винаги омаловажаван за сметка на **западният** (инвазията през Дон).

За **западният фактор** имаме формирано едно грандоманско понятие „велико преселение на народите“, а за **южният фактор на хунската инвазия** – едно ниглежирано разбиране за бандитска атака.

Но това не отговаря на летописните данни в предимно сирийски извори за хунската атака от 395 г., които едва Ото Манчън-Хелфън в издадената през 1973 г. в Калифорния монография „Светът на хуните“ разглежда сериозно.

На юг в Месопотамия хуните през 395/396 г. превземат градове-крепости като Арсамосата на източен Ефрат, Амида на горен Тигър. Стигат до Келесирия. Превземат един от най-големите византийски градове, гр. Антиохия. В мала Азия стигат до р. Халис в централна дн. Турция (Житието на Евтимия и гота, Едеската хроника, Йешу Стилит, Йоан Ефески, Liber Chalifarum и т.н.).

Тези „южни земи“ спрямо Кавказ, не са били непознати за хунската армия през 395 г., така както и „западните земи“ до Панония, не са били неизвестни очевидно за тях до 375 г.?

Това са все въпроси на липсата на сериозна научна методология по отношение на хунската ранна история.

Отзвук за тази хунска интервенция в Персия през 395 г. има и в съчинението на Приск Панийски (V в.), той научава за тези техни подвизи през 448 г., разказват му ги Ромул и Константиол.

Последният е съветник на Атила, той живее в неговият град, но произхожда от римско семейство от Панония. Именно този Константиол (Констанций) е старият съветник на Атила, преди през 448 г. да дойде младият Констанций.

Константиол разкрива пред Приск, че Атила има генералски чин, заплатата от която получава, вместо данък от Валентиан III и Аеций.

Даването на този чин може да е станало само по време на посещението на Карпелион (син на Аеций) до Атила. Това посещение не може да бъде датирано преди смъртта на Бледа, т.е. станало е през 445 г. с възкачването на Атила като самодържец на хуните. Константиол е дошъл тогава с Карпелион и по заръка на Аеций (Приск) е останал като съветник на Атила.

Аеций е имал необходимост от такъв свой човек при Атила, дотогава той е фаворизирал само първородният Бледа (праща му подаръци, джуджето Зерко).

Убийството на Бледа от Атила е било сериозно изпитание пред Аеций, който хитро проважда при новият хунски владетел Атила своя син. Карпелион не е обременен от отношения с Бледа, за разлика Аеций, и римлянина използва синът си, за да поднови чрез него традиционно добрите отношения с хуните.

Между другото, Карпелион е явно този, който занася и указът на Валентиан III, с който Атила е издигнат в римски генерал (*magister militum*) и му се дава съответната заплатата за този висш чин (плюс парите, които са давани на тези римски генерали, за да поддържат вещеве гарнизона си). Това вече е доста по-голяма сума, от една суха лична заплата. По този повод обаче гордият Атила бил казал следното, според Константиол (Приск го записва): *„Пълководците му (на Валентиан III) са негови слуги, а моите пълководци са равни по чест с римските императори“* (Приск).

Така Атила коментирал подареният му римски генералски чин, но от парите не се отказал. Не се отказал и от Константиол, когото изпратил като посланик при Теодосий II (408-450). Очевидно това е станало преди 447 г. и посолството на този Констанций може би е било във връзка с действията на епископът от гр. Кастра Марга, който ревностно разрушил хунското езическо капище в енорията си.

Разказахме по-подробно тези събития, за да очертаем образа на Константиол (Констанций), който е бил доверено лице на Аеций при Атила, слео 445 г.

Когато Приск разговаря с Константиол през 448 г., последният е не само отлично осведомен за хуните (легендата за „меча на Арес“ Приск научава от него), но е и изразител на вижданията на военно-политическият кабинет на Аеций за хуните.

Може би в обкръжението на Аеций е била обсъждана хунската атака през 395 г. в Персия, изглежда във връзка с идеята хуните да бъдат дипломатично отклонени от римските земи в посока към Персия. Както между другото е постъпено някога от Теодосий I (379-395) и префектът му Руфин през 394 г.

Тази стратегия обаче е отхвърлена от Аеций, а Константиол е упоменат от Приск като неин изразител.

Думите, за които ще стане реч, на Константиол пред Приск и останалите римляни, не са случайни, зад тях явно се крие по-висше политическо решение.

Римляните, изпратени до Атила, от посолството на Византия и тези от посолството на западната империя, са се събрали на обща раздумка в града на Атила, докато чакат по дипломатически си дела.

Ромул, началникът на западното посолство, разказва, че хуните някога са атакували Персия.

Разпалените римски събеседници веднага подеват тази тема и подхвърлят дали не е по-добре Атила да бъде насочен към Персия, тогава би оставил на спокойствие Рим.

Константиол се е включил в тяхната компания. Той е римлянин от Панония, но е на служба още от 445 г. като съветник на Атила, както вече казахме.

До този момент той мълчи и слуша, но изведнъж взима думата и обеснява на двете посолства, че идеята е много грешна, понеже ако Атила превземе Персия, а той има тази възможност, това няма да означава, че ще изостави римските земи. Напротив, твърди Константиол, ако Персия падне под властта на Атила, той вече няма да взима парите от генералската си заплата, която му даваме вместо данък, а ще отхвърли титлата (*magister militum*), която сме му дали и ще поиска императорската. И тук той допълва, че когато Атила е получил генералският чин, на което Константиол е бил свидетел, той не принудено бил рекъл, че *„Пълководците му (на Валентиан III) са негови слуги, а моите пълководци са равни по чест с римските императори“*.

Ето го и целият пасаж при Приск Панийски:

„Никога на никой от предишните владетели на Скития или даже на други страни, не се е удавало да извършат толкова много за толкова кратко време, и да владеят, както островите на океана, и отгоре на това цяла Скития, дори и римляните да имат за свои данъкоплатци. Стремейки се дори да увеличи още повече огромните си земи, които има, и да придобие нови, той (Атила) даже иска да нападне Персия. Когато някой от нас попита по какъв път той може да стигне до Персия, Ромул допълни, че Мидия се намира на недълго разстояние от Скития и че на хуните им е познат този път, те отдавна са нападали Мидия, когато страната им е страдала от глад, а римляните пък не са ги атакували тогава (има предвид техните останали войски в Панония – бел.ред.), заради случилата се по онова време друга война (явно има предвид войната на Теодосий I с узурпатора в Рим Евгениус – бел.ред.). По този път отишли тогава в Мидия Басих и Курсих от царските скити, предводители на огромен сбор от хора, тези двамата впоследствие дойдоха в Рим и с тях беше сключен военен съюз (има предвид съюза със Стилихон срещу Радагайс през 405 г. – бел.ред.). Дошлите тогава разказаха, че те преминали през незаселени места и се насочили към езерото, което Ромул смята, че е Меотида (Азовско море) и оттам след 15 дни път, преминавайки през някакви гори, нахлули в Мидия. Докато те опустошавали страната със своята конница, персите воювали с тях като изпълвали небето със стрели, така че хуните от страх пред настъпващата опасност обърнали назад и преминали горите с немного плячка, понеже персите отнели доста от нея. Боейки се, че ще бъдат преследвани, хуните се върнали по друг път

(нападнали са през дербентския проход, а се върнали през Дарялския над Грузия или обратно – бел.ред.; **прави впечатление, че хуните познават много добре региона** – бел.ред.) и покрай един огън, който излизал от една подводна скала (горящ нефтен кладенец – бел.ред.), се насочили оттук и след дни се върнали в страната си. Така и те разбрали, че Мидия се намира на неголямо разстояние от Скития (този извод в летописа, контрастира с описанието, че те много добре познават Дербентския и Дарялския проходи в Кавказ, и би трябвало поне учените да имат предвид, че не може да бъде приет буквално – бел.ред.). И така, Атила, ако желае може да я нападне (Персия), и в един такъв поход няма да претърпи големи трудности, а и пътят му няма да е дълъг, така че ще покори и мидяни, и парти, и перси и ще ги направи данъкоплатци, защото той разполага с военна мощ срещу която не може да издържи нито един противник. Когато ние (чухме това – бел.ред.) вкупом си пожелахме да вземе да тръгне при персите и да обърне от нас (т.е. римляните – бел. ред.) към тях оръжието си, но Константиол (дотоку Приск преразказва речта на западният посланик Ромул, който също е човек от политическото обкръжение на Аеций – бел. ред.) взе думата и поясни, че той се притеснява точно от това; Атила, ако подчини бързо персите, няма да забрави владенията си тук, за сметка на онези там. Сега той получава (от западната римска империя - бел. ред.) злато, заради титлата си, но ако подчини партяни, миди и перси (Приск тук демонстрира висока стилистика, парти отдавна няма, както и царски скити, но въпросът с географските имена при Приск е тема за отделно изследване – бел.ред.), той няма вече да търпи римляните да си приписват неговата власт (това изречение отхвърля тезата на Томпсън, че Панония е преостъпена с формален договор на Атила – бел.ред.), но открито ще ги признае за поданици и ще им постави много по-тежки и неизгодни искания (намек към Ромул, че дипломатическият му въпрос със златните чаши от Ниш, не е най-лошото, което може да се очаква от Атила – бел.ред.). Титлата, за която спомена Константиол, се изразява в званието му на римски пълководец (*magister militum* – бел. ред.), което Атила приел, взимайки заплатата, вместо данък. Сумите му се изпращат като вещеве пари, както се дават и на останалите римски пълководци по името на титлата им (т.е. вещеве пари за гарнизона на *magister militum* на съответната провинция – бел.ред.). Константиол твърди, че след като покори мидяните, партите и персите, Атила ще отхвърли този чин, по името на който на римляните им се иска да го наричат, а и званието, с което те си мислят, че му оказват почит и ще ги принуди да го наричат, вместо пълководец, император (логиката е, че Атила ще стане римски император, какъвто обаче стават последователно всъщност децата на Орест и Едеко, висши сановници на Атила; т.е. Ромул Августул и Одоакър – бел. ред.). Та той вече бил казал един път простосърдечно (нак думи на Константиол и следва преразказ на думи на самият Атила – бел.ред.):” **Пълководците му (на Валентиан III) са негови слуги, а моите пълководци са равни по чест с римските императори**”. Вследствие на това (дето искате да го пратите в Персия – доп.ред.), ще последва само увеличение на

настоящото му могъщество. Знамение за неговата сила е дал дори и сам бог, откривайки му къде е меч на Арест, който се счита свещен и се слави от скитските царе, понеже собственикът му е описан да е господар на войните, но този меч, който бил изчезнал в древни времена, той го е открил с помощта на една крава.”

От целият този пасаж най-екзотичен и легендарен е образа на меча, докато имплицитните сведения, че **хуните познават отлично инфраструктурата на Кавказ и очевидно не отиват там за първи път през 395 г., остават без коментар в проучванията.**

А за нас те са много важни като сведения за ранните хуни до 375 г., които преди тази популярна година на краха на Херманарих на запад между Дон и Днепър, **вече са познавали южният „път до Мидия” (Персия).**

Това повдига несъмнено въпросът и за предкавказкият произход на Грумбат (Амиан Марцелин от IV в. пише за него, дейността на Грумбат е ок. 360 г.), не само защото името му съвпада с названието на Крим (произхожда от Боспор, т.е. босфор Кимерийски) и с имената на дунавско-българските канове Кормисош и Крум, но и защото Грумбат е последователно враг и приятел на персийският цар Шапур II (309-379).

В кубратовото съкровище от Малая Перешчечина, е открит счупен щит с изображение на Шапур II. Както обърна внимание българският историк Тодор Чобанов в монографията си „Свещените дворци на българските канове” (2008), този щит нито е бил здрав (за да бъде използван), нито е бил прелят, следователно за собственикът му (в случаят династичният род Дуло на Кубрат) той е имал музейно-историческа стойност, както бихме се изразили днес. Този щит не е ритуално-обреден, присъствието му в съкровището на Кубрат говори за наличието на историческа памет, в която явно присъства и Шапур II...

§ 4. Кои са хионит ?

Първите сведения за тях са при Амиан Марцелин.

Грумбат и Шапур II първо воюват през 357/8 г., а след това стават съюзници и хионит на Грумбат, заедно с перси и алани, участват в обсадата през 359 г. на византийският град на горен Тигър – Амида.

За хуни, които първоначално воюват с Шапур II, а след това стават негови съюзници, пише в повествувателна форма и арменският историк Мовсес Каланкатуаци: „През това време настъпи хун на хуните по име

Хонагур. Той първоначално заграбил много от Персия, но след това изпратил вестносец при Шапур и му предал: „Защо е това кръвопролитие?“ (кн. II, гл. I)

Възможно е Грумбат и Хонагур да са една и съща личност, второто име е явно прозвище (**хон от Геруа**, област на север от Дербенд).

Действието в последният пасаж се развива в Задкавказието, в област Сюника.

Гумильов отъждествява арменското название „хони“ с хионит и ги разполага в Согд, което си е доста своеволно, предвид кавказкият произход на етнонимът „хони“ в арменските и грузинските извори.

А.М.Манделщам вменява, че хионит са тъждествени с кидарите: „Мы имеем основания считать, что Кидара сыграл выдающуюся роль в событиях, разыгравшихся на протяжении второй половины IV в. н.э., и сумел возглавить хионитские племена, по всей вероятности после участия их в походе Шапура II на запад. При их помощи он покончил с зависимостью от Ирана, а затем завоевал ряд областей северной Индии, имея намерение, очевидно, восстановить кушанскую империю. При дележе захваченных областей возникло столкновение с частью хионитов, участвовавших в походе. Это столкновение вынудило Кидару отдать хионитам центральный Афганистан. Часть хионитов, обосновавшаяся в Прикаспии, от Кидары не отложилась и продолжала сохранять в дальнейшем тесные связи с его преемниками, что обеспечивало этой части хионитов до определенного периода независимость от Ирана.“ (КСИЭ. Вып. XXX. 1958. С. 66-72).

Що се отнася до формата „хионит“, която и Йешу Стилит в началото на VI в. употребява, е видно че по никакъв начин не може да се сложи знак на равенство между съобщението на Приск за кидарите и на Йешу Стилит за „кионайе“, които той в един и същ пасаж свързва с предкавказките хуни от 395 г.

Името „хион“ не е чуждо като име за обозначаване на предкавказките хуни.

В арабозичното житие на Св. Григорий хуните са наречени „куан“: Крещение армян, грузин, абхазов и аланов святым Григорием // Записки Русского Имперского археологического общества. Том 16, 1904-1905, Вып. II-III, Спб., 1906, с. 482, 22.

В този текст е посочено, че в дните на арменския цар Трдат (298-330), Св. Григорий изпраща епископ при хуните: „И изпрати той (Св. Григорий – бел. ред.) Йоан като епископ над страната на куаните.“

Арменският историк **Тавстос Бузанд** също пише, че един от синовете на Св. Григорий отишъл да проповядва сред хуните.

Юстик (това е името му) се опитва да посее евангелието сред масагети и хуни на север от р. Кура (Cyrus), но намира смъртта си. След това масагети и хуни нападат Армения през реката. Армията е хунски съюз от племената „нох, таваспар, хечмах, ижмах, гати и глуар, гугар,

шичб и чилб, и баласич и егерсван...” (кн.ІІІ, гл.VІІ). Допълнително са посочени масгути (масагети) и алани, а така също и хуни (кн.ІІІ, гл.VІІ).

Почти всички са кавказки народи и могат да бъдат открити и в „Арменската география” от VII век (Анани Ширакаци).

„Пох” е в „Арменската география” под №43 „Пух”. „Таваспар” под №46 „Таваспар”. „Хечматак” под №47 „Хечматак”. „Ижмах” под №48 „Ижамах”. „Шичб” под №39 „Шил”. „Чилб” под № 40 „Чигб”. Могат да бъдат обяснени лесно егер, баласич, масагети, алани и т.н.

Има обаче два народа - „**гати и глар**”, т.е. готи и елар, **които са в хунския съюз със сигурност чак след 375 г.**

А след 375 г. е регистрирано хунско нападение в Задкавказието едва през 395 г.

Така че едва ли е прав Тавстос Бузанд, че хунското нападение е станало по времето на Хосров Котак (332-338), син на Трдат (286-330). Но затова пък тук откриваме интерполирано съобщение за хунската атака в Персоармения и Византия през 395 г., която продължила според Тавстос Бузан „почти една година” (кн.ІІІ, гл.VІІ). След това враговете били изгонени до „страната на баласичите” (Тавстос Бузанд, кн.ІІІ, гл.VІІ), а земята на последните е в Предкавказието.

Както може да се предположи, допълването на съществуващите хипотези за **хионит** с още една, не променя общият характер на разногласовост, който изобщо е присъщ в науката при опита да се даде отговор кои са хионит и каква е тяхната връзка с кушани, кидари и ефталити.

Пъзелите, които се редят на основанието на тези четири етнонима за събитията относно източните врагове на Персия, са относителни и са във връзка с хронологичната им рамка от III в. до 468 г. от н.е., когато Пероз воюва последно с кидари (или кушани) на изток.

Кушанската и кидарската история свършват, ако приемем появата на новият враг на Персия ефталитите, в средата на V в.

Хионит се появяват летописно през 357/9 г. и за тях сякаш могат да се изфабрикуват всякакви хипотези.

Що се отнася обаче за хуните-ефталит, **те се появяват определено в конкретен период около 476/484 г. и изчезват също така ясно към 567 г.**

Покрай ефталитската история има голям брой художествени писания, като романът за Бахрам Гур, Худай-намак, Шах-наме, които още повече подхранват възможността за донаписване на историята им (правил го е още арабозичният компилатор на ат-Табари, Белами през X в.), поради липсата на факти и извори.

Донякъде помагат нумизматиката и археологията, но степента на верификация на фактите оттам се оказва също зависима от гръцките и

китайските летописни сведения, ето защо е необходимо отново да се върнем при тези извори за хуните-ефталит и **особено при византийските (гръкоезични и сироезични), които колкото и да звучи невероятно, не са експлицирани в дълбочина и причините за хронологичната разнопосоченост в тях не са били анализирани.**

Напълно е възможно да се допусне, че модерните изследвания може би са станали заложници на късно-античните източници, където въпросът за източният статут на произхода на хуните-ефталит е просто анахронизъм, вследствие от реалната им инвазия там в периода след краха на Персия през 484 г. от предкавказките хуни.

Гумильов обръща внимание, че Приск нарича кидарите хуни и обеснява този факт, че термина хуни по това време означава и обобщени понятия, като врагове, варвари. Това може да бъде прието, още повече е ясно, че кидарите не са били хуни. Но, когато Елише (ум. 480 г.) употребява епизодично формулата „*хоните, които се наричат кушани*” по отношение на същите кидари по времето на Йезигерд II (438-457), е необходимо да се попитаме не е ли това анахронизъм, въведен от някои от по-късните преписвачи на неговата история? Както Приск нарича кидарите „хуни”, по логиката на Гумильов, така и Елише нарича кидарите „кушани”. Формулата „*хоните, които се наричат кушани*” обаче е определено особен анахронизъм, въведен след арменският историк, защото Елише много ясно описва владенията на хоните в Предкавказието, с които арменските нахарари сключват преди 450 г. съюз.

Няма как да не споменем и „хунофобията” в кавички, която е все пак видна в косвеният факт, **че нито един изследовател не се е запитал дали хуните-ефталит не са пост-атилови хуни?**

В съчинението на Томпсън за хуните (1948) е прокрадната такава нотка и има един пасаж, който свързва убийците на Пероз с пост-атиловите хуни.

Ото Манчън-Хелфън (1973) също намеква за такава възможност.

Но това са изследователи на европейската хунска история от 375 до 469 г.г.

Учените, които основно се занимават с хуните-ефталит са синолози и специалисти по Средна Азия, атиловите хуни и техните потомци са встрани от интересите им.

Дори А.Н.Гумильов, който има много проучвания за Hsiong-nu от преди новата ера в района им на Ордос и Жълтата река, не е написал почти нищо за Huns, освен пасионарната теория за произхода им от един конен отряд Hsiong-nu.

Впечатляващо е, че изследователите на хуните-ефталит приемат априори версията на Прокопий, буквално.

Без да анализират причината, която може да я е породила.

Без дори да се запитат дали Прокопий, който започва да пише след 527 г. като оченидец, не е допуснал анахронизъм? Та нали по негово време хуните-ефталит вече са източно явление, това не оказва ли някакво влияние върху възгледите му, които за първи път в историята промоцират идеята, че те щом са на изток по негово време, значи са източен на Персия автохтонен феномен ?

Може би е комфортно да се приеме конвенционалното мнение, че тези въпроси вече са решени и възкресяването им е екзотично в очите на специалистите, но добросъвестното отношение към първоизворите няма скоро да остарее като метод и това дава донякъде, ако не утеха, поне време за размисъл.

§ 5. Грешки и източници.

Йешу Стилит и Агатий Меринейски ползват един и същ източник, когато преразказват събитията с Кавад в периода 496 – 499 г.

Ако бъдат съпоставени сведенията им за този период от живота на Кавад, който съвпада с тригодишното му укриване при хунския цар, може успешно да бъде реконструиран почти пълният текст на техния източник.

Нека припомним, че Кавад управлява от 488 г. до към ноември 496 г. и това е първият период от управлението му. След това избягва при хунския цар, където живее 3 години (през 499 се връща на трона в Персия).

Според Йешу Стилит (517 г.), *„Кавад се оженил при хуните за дъщерята на своята сестра. Сестра му била взета в плен по време на войната, в която бил убит баща им (Пероз през 484 г. – бел.ред.) и понеже тя била царска дъщеря, станала жена на хунския цар, а от него имала дете момиче. Когато Кавад избягал при тях (496 г. – бел.ред.), тя му дала дъщеря си за негова съпруга. Той се ободрил, след като се свързал в родство с царя и плачел пред него ежедневно, като го молел да му даде войска в помощ, за да може той да отиде, да избие враговете си измежду знатните и да си върне държавата”* (фр. XXIV).

Според византийският историк Агатий Миренейски (536 - 582) хунския цар приел Кавад „благосклонно и не престанал да го утешава, прогонвайки падналия му дух с ласкави думи, които съответствали на неговото убеждение да насочва мислите му към добро. Към това добавил богата трапеза, на която често вдигал наздравници в негова чест. Подарил му разкошни дрехи и изпълнявал всичките задължения на гостоприемството. След известно време даже дъщеря му се омъжила за госта. Дал му войска, достатъчна за поход и го отпратил, за да възстанови предишното свое благополучие и да унищожи враговете си.”

Агатий посочва своя източник, това е Сергей, който му изпратил точен превод на хронологията на персийските царе, направен от официалните документи в персийската държава и помолил Агатий „да изпълни делото, заради което той е направил този превод” (кн.IV, 30).

Това „дело”, както уточнява Агатий, е да се даде „точна хронологична последователност” (кн.IV, 29) на персийските царе.

Агатий е съзнавал, че благодарение на Прокопий, византийската историография е допуснала грешна хронология на персийските царе от времето на Пероз до Хосрой I Ануширван, т.е. в периода 484 – 531.

Ето защо, за да коригира грешките, той добавя в своя летопис и 48 годишното управление на Хосрой Ануширван, отбелязвайки, че той се възкачил на персийския трон „в петата година от царстването на Юстиниан” (кн.IV, 29), т.е. през 532 г.

Хосрой идва на власт през 531 г. и ние определено можем да кажем, че при Агатий няма грешка, само ако си дадем сметка, че неговият източник Сергей му е дал сведение по селевкидското летоброене (531/532). Това показва, че Сергей е сирец.

Летописът от ок. 517 г. на Йешу Стилит е „написан в епистолярна форма. Това е послание-отговор на молбата на едно лице, което автора нарича „свещеник и архимандрит Саргис”” (Н. Пигулевска. Месопотамия на рубеже V и VI в. н.е., Сирийская хроника Иешу Стилита, М.-Л. 1940).

Тази **Саргис**, т.е. Сергей, подтиква Йешу Стилит да опише събитията по време на персийско-византийската война (502-506).

При Йешу Стилит за първи път срещаме верна хронология на персийските царе в периода 484-499 г.: **Пероз-Балаш-Кавад-Замашп-пак Кавад.**

Въпреки това, изследователите не са отъждествили Сергей на Йешу Стилит и Сергей на Агатий.

Причината е може би в това, че Агатий споменава, че Хосрой (531-579) се възхищавал от дейността и преводаческите умения на Сергей.

Освен това Агатий пише, че си е кореспондирал със Сергей, а Агатий е роден през 536 г., т.е. би трябвало това да е било поне към 556 г.

Йешу Стилит пък си кореспондира със Сергей към 517 г.

Ако това е едно и също лице, понеже пасажите при Агатий и Йешу Стилит свидетелстват за общ източник, тогава към 517 г., ако Сергей е бил около 30 годишен, е към 70 г. около 556 г.

Доводите в полза на една и съща личност са много по-убедителни, предвид уникалните данни за Кавад в периода 469-499 г., които свързват Йешу Стилит и Агатий към един и същ източник, който при това и двамата обозначават като Сергей...

Прокопий не е разполагал с този източник.

Агатий е бил във възторг, че може да коригира грешната хронология на персийските царе в периода 484-499 г. при Прокопий (= [Пероз-Кавад-Балас-пак Кавад](#)).

Агатий е възприемал Прокопий като изключителен авторитет и не пести суперлативи за него като историк. И все пак е щастлив да отбележи, че благодарение на данните на Сергей, **го поправя**. „Макар, че при Прокопий ритор някои от сведенията за Кавад са преразказани по друг начин, то ние следвахме персийските летописи и се придържахме към това, което те са писали, като към по-верно” (кн.IV, 30).

В края на своя летопис Йешу Стилит отново се обръща към Сергей, който „*знае тези неща по-добре*” (фр. 47), дори от себе си, който ги е описал...

И така, **благодарение на Сергей**, Йешу Стилит и Агатий са единствените автори, които знаят правилната хронология на персийските царе в периода 484-499 г., но „*достоверността*”, както се хвали Агатий, е в това, че Сергей е направил копие от персийските официални документи.

Прокопий не е разполагал с този официален персийски царственник и за да запълни знанията си се впуска да търси архивни данни от посолствата на Евсевий, а така също се добира до арменската история на Тавстос Бузанд (кн.IV, гл.LIV) и до ирански легендарен роман, в който е разказана и легендата за безценният бисер на Кавад...

Цялото усърдно ровене от страна на Прокопий в „арменската история” не му помага много, но той все пак преразказва една легенда от там, която е от времето на Шапур II (309-379), където открива любопитни сведения за прочутият **затвор на забвението**, за който явно има и сведения в иранския роман, като място, което е посещавал и Кавад, преди да избяга при хунския цар.

Така Прокопий интерполира в своята книга пасажите за историята на бисера, за историята на замъка-затвор на забвението и ги включва в разказа си за Пероз и Кавад. В крайна сметка, независимо, че Прокопий твърди, че следва „думите на персийците”, **той е разполагал с недостатъчни данни.**

Това обаче, както ще покажем, само на пръв поглед е негов минус.

Прокопий е изключително ценен източник за този тъмен период между 483-499 г., защото е включил, освен горепосочените източници, и сведения от **архивните доклади на посланик Евсевий.**

Данните от тези архивни доклади на Евсевий сами по себе си са много ценни, част от тях е ползвал и неизвестният автор на военният трактат „Maurikios. Strategikon”, писан по времето на Маврикий (582-602), който съобщава, че през 484 г. Пероз е подлъган да попадне в направен от хунския цар ров с размери 8-10 фута в дълбочина и 50-60 в ширина.

Прокопий не е пряк източник на цифрите в горепосоченият военен трактат от края на VI в., тъй като в летописа му, макар и да се разказва подробно за рова-примамка, **цифри няма.**

Сведенията на посланик Евсевий не са запазени като отделен текст, учените предполагат, че това е „същото лице, което е и магистър официй през 474, 492-497 г. и е консул през 489 г. и 493 г.” (Виж. PLRE. II. P. 431, 433: Eusebius 18, Eusebius 19, Eusebius 28; Виж. *Bury J. History of the Later Roman Empire from the Death of Theodosius I to the Death of Justinian* (A. D. 395 to A. D. 565). L 1931. Vol. 2. P. 10.).

Неговото посолство до Пероз е съвпаднало с първата хуно-персийска война.

Евсевий е бил пратен при Пероз най-вероятно, във връзка с изтичането на договорът за гр. Нисибин. Този град, както пише Йешу Стилит, е бил отдаден на персите за 120 г. по договор от Йовиан (363-364) на Шапур II (309-379) и **през 484 г. този срок изтичал.**

Навярно Евсевий е посетил Пероз през 483 г.

Тъй като Евсевий е посочен от Прокопий като византийският посланик, който дава съвет на Пероз **по време на първата му война с хуните-ефталит**, определено можем да кажем, **че тя е от 483 г.**, но това си остава условно. Все пак обаче Евсевий дава много ярки сведения от втората война на Пероз от 484 г. с хуните, което прави най-вероятно пристигането му при Пероз през 483 г. и съответно датирането на първата война от 483 г.

С други думи, Прокопий е заел от Евсевий много важни факти и от двете войни на Пероз с хуните-ефталит.

Те могат да бъдат групирани: Евсевий разказва, че първият проход, в който Пероз през 483 г. попада в капан е заобиколен отвсякъде

с гори, т.е. това не е със сигурност Дербенд, който на изток граничи с Каспийско море, но не изключва да е Дарялският проход над Грузия.

Евсевий подробно разказва за договора по примирие, за това, че хунския цар упреква Пероз за самонадеяността му и че Пероз му се поклони, имитирайки, че се кланя на слънцето, по съвета на магите.

Евсевий дава сведения като очевидец от лагера на хуните, които по време на началото на втората атака на Пероз през 484 г. упрекваха своя цар, че е пуснал първият път Пероз.

Евсевий дава и изключително важното сведение, че след убийството на Пероз през 484 г., римският владетел е пратил посолство до хунския цар.

Именно това посолство, което явно е под ръководството на Евсевий, може да е донесло обилната информация с пряка реч на хунския цар.

За съжаление Прокопий обръща внимание върху това посолство само във връзка с мисията му да купи царствената диадема-обица на Пероз, която посолството обаче не успяло да купи, и не казва повече подробности за задачите му. Но ние знаем от **Йоан Антиохийски**, че Зенон именно по това време се е свързал и е поканил хуни („*така наречените българи*“) в Мизия и Тракия за съюзници, които през 486 г. със сигурност вече са там. **Не е изключено посолството да е имало и тази задача.**

Но несъмнено най-важното съобщение, зето в книгата на Прокопий от Евсевий е, че „*две години се намираха персите под властта на тези варвари*“.

Официалната персийска версия (Сергий, Йешу Стилит, Агатий), е потулила този факт.

Тези две години превръщат четиригодишното управление на Балас (484-488), според официалната версия, в проблематично.

Една от грешките на Прокопий е, че смята, че Кавад се жени за сестра си Аспевода. Но все пак, благодарение на Прокопий, знаем името на сестрата на Кавад.

Прокопий, макар и по свой път, също знае, че хунския цар става тъст на Кавад.

Грешката при Прокопий, че Кавад се жени за сестра си, се изяснява чрез Йешу Стилит, **който единствен дава информацията, че хунският цар още през 484 г. се жени за сестрата на Кавад, а последният през 499 г. се оженва за племенницата си, т.е. за дъщерята на хунския цар и на сестра му.**

Благодарение на Прокопий знаем името на сестрата на Кавад, то е Аспевода.

Йоан Малала пък съобщава името на жената на хунския цар към 527 г. като **Воа**. Навярно Малала е превел „аспа” като „предвождаща”?

Ако реконструираме името като *Асна-Воа*, виждаме че то почти съвпада с името на сестрата на Кавад, съобщено от Прокопий като „*Аспеведа*”.

Сумата от сведенията при **Евсевий-Прокопий**, ни рисува една много по-сложна картина за събитията в Персия в периода 484-488 г., от тази, която има в персийският царственик (Сергий, Йешу Стилит, Агатий).

Кой е Балас/Балаш (484-488)?

Ако се доверим на интерпретацията на Теофан, който пише „*а цар сложили Влас, сиреч Вал*” (5968), се оказва, че името на този персийски цар не е нищо друго, освен прозвище: арамейско-семитската дума „бал” е всъщност „господар”.

Според персийските царствени документи, Балас е брат на Пероз.

Прокопий също пише, че е негов брат.

Тук Прокопий е единомышлен с Йешу Стилит (и Агатий пише за брат), но точно това „съгласие” може да бъде разгледано и от друг ъгъл.

Прокопий, както знаем, поставя Балас на власт след Кавад и пише, че причината била, че Пероз нямал други синове, всички (освен Кавад) били избити заедно с Пероз през 484 г., според летописеца.

Йешу Стилит (и Агатий) обаче знаят правилно, че Пероз има и друг син Замашп (Замасф), който е на власт в Персия през 496-499 г.

Ето защо не можем да приемем, че формулата „Балас, брат на Пероз”, е еднозначна при Прокопий и при Йешу Стилит.

При Прокопий възкачването на Кавад, се предхожда от двегодишно хунско владичество над Персия, а след Кавад е Балас.

При Йешу Стилит (=официалният царственик) преди Балас (484-488) е просто Пероз (459-484).

А Кавад се възкачва за първи път чак четири години след смъртта на баща му Пероз, т.е. през 488 г.

Ако хунският цар се е оженил за дъщерята на Пероз и властва две години с прозвището Балас (разчетено като „Бал” при Теофан), тогава той в очите на магите е незаконен Сасанид. Едва ли бракът му с Аспеведа му е давал право на кръвно родство със Сасанидите, въпреки, че този брак явно има значение. Персия е управлявана и от Сасанидки, а не само от Сасаниди...

Хунският цар, въпреки, че е окупатор на Персия, явно е осъзнавал особената царска традиция в Персия, която признава само един царстващ род. Тава личи от сведението на Прокопий, че римското

посолство не успяло да купи царският бисер на Пероз от хунския цар, а по-късно той го дал на Кавад.

Изобщо перипетиите около този бисер се оказват много ценни.

Едва ли можем да си представим, че хунския цар няма да продаде бисера за злато, освен ако **този трофей не е бил част от персийските царски антрибути, необходими за един владетел на Персия. По същата логика, едва ли хунския цар ще даде на Кавад този бисер, ако не му препредава фактически властта?**

В този смисъл е очевидно, че хунския цар препредава властта на Кавад през 488 г., а мъжът на хунската царица Воа, както твърди Йоан Малала, се бил казвал „Влах“ !(?).

Персийският двор брани престола само за Сасаниди, по същият начин, по който римският двор е наричал „римска земя“ и онази територия, която фактически е била превзета от варвари. **Ако Балас не е Сасанид и е властвал над Персия, няма как традицията да не го превърне в мним Сасанид...**

Балаш, според Йешу Стилит, бил омразен на магите, защото не се съобразявал с техните порядки и решил да построи баня. Това не е някакъв случаен факт, защото – пак според Йешу Стилит – именно Кавад продължил това нововъведение и построил много бани в Персия, по римски образец.

Към тези размишления ще се върнем, тъй като те увеличават под лупа много важни подробности, пропуснати от изследователите.

Преди това ще посочим механизма, по който са били формирани и преписвани летописите в епохата на Зенон (474-491) и Анастасий (491-518).

След **Приск Панийски**, чиято история завършва към 474/7 г., летопис пише **Кандид Исавър**. Кратък конспект е запазен в „Библиотеката“ на **Фотий** (IX в.).

Кандид повествовува за събитията от времето на възкачването на император Лъв (457-474) до 491 г., когато се възкачва Анастасий. Именно Кандид Исавър е източникът на по-късните преписи по летописите и хрониките за времето на Зенон и за исаврийските метежи веднага след смъртта му. Летописът му реално свършва с края на исаврийският бунт на братът на Зенон, в началото на царстването на Анастасий, който става император, понеже вдовицата на Зенон Ариадна, се омъжва за него през 491 г.

След Кандид Исавър хроника пише **Евстатий Епифанийски** от „Сирия втора“. Тя е била от две части и втората стига до 503/504 г.

Именно Евстатий Епифанийски е основният източник на данните от персийско-византийската война (502-506), в нейната най-важна фаза от 502 до 504 г. и него ползват за това време Йешу Стилит, Прокопий...

Но нито Кандид Исавър, нито Евстатий Елифанийски са източници на данните за хуно-персийските войни в периода 483-484 г., които съществуват при Йешу Стилит и при Прокопий.

Как те се формират при двамата, вече посочихме в общи линии.

Както вече казахме, за Йешу Стилит хуните, които убиват през 484 г. персийският владетел Пероз, са същите предкавказки хуни, които през 395 г. нападат Персия и Византия. Така смятат и останалите сирийски летописци – Захарий Милетински, Псевдо-Захарий Милетински и Бар Ебрей.

На фона на тази мощна сирийска историческа традиция, известието на Прокопий Кесарийски, че това са източни на Персия хуни, е изключение.

Но на базата на по-късният авторитет на Прокопий като историк, неговото мнение е повтаряно не само във Византия, но и в арменската средновековна историческа школа.

Във всемирната хроника на Теофан (IX в.) то вече се утвърждава като норма и нито един от модерните изследователи на хуните-ефталит не се усъмнява в това мнение на Прокопий, което е възприето буквално.

Защо Прокопий Кесарийски целенасочено диференцира хуните-ефталит от пост-атилоните хуни, е въпрос с много неизвестни. Все пак Прокопий е най-добър като историк в онзи период, където е очевидец и свидетел на епохата. А той става такъв след 527 г. **По това време хуните-ефталит наистина са на изток от Персия и са в разцвета на своята история, която продължава до 567 г.** На изток тяхната инвазия се простира даже на северо-изток от Тохаристан и както китайски монаси в посолство от 516 г. научават за ефталит, по същият начин явно знае за тях и Прокопий. Но той не знае, че техните източни територии са завладяни от тях в периода 506-516 г. и приписва на Гиркания, всеизвестна източна земя в трудовете на класиците, **ролята на ефталитска прародина.**

Този предразсъдък е толкова дълбоко вкоренен по-късно, че и досега изследователите се чудят къде са били ефталит до 483 г.?

И тъй като се знае, че Пероз през 468 г. воюва на изток с кидари, в науката се приема, че хуно-ефталитската държава се е формирала почти чудотворно на изток от Персия в периода между 468 и 483 г. в рамките на 15 г. и ефталитският цар, печатайки собствени монети в двора си, решава да покори и Персия...

Има един сирийско-персийски източник от самото начало на VI в., в който е посочено в коя географска местност Пероз е убит през 484 г.

Този източник никога не е бил вземан предвид от изследователите.

Преди 503 г. ректорът на християнската академия в гр. Нисибин пише слово-мимра, в което порицава самонадеяността на Пероз, убит, според него, в „Бет-Китаризе“.

Руската изследователка Плетньова пише следното за Нарсай, ректорът на академията в Нисибин: „он составил мимру и в ней в „жестоких словах“ высмеял самонадеяность шаханшаха Пероза, который отправился в поход в Бет Катарайе и потерпел поражение.”(Н. В. Пигулевская. Культура сирийцев в средние века. М.,1979, с. 63).

„Бет Катарайе (Bath Qatraye)”, е всъщност Катар, т.е. северна Арабия.

Моето първоначално предположение беше, че явно талантливият преподавател Нарсай се е объркал и е приписал на арабите, с които Кавад има сериозни проблеми в периода 488-496 г., причината за смъртоносната загуба на Пероз през 484 г....

Но се оказва, че през самата 503 г. Нарсай, вследствие на донос срещу него до Кавад, пише нова мимра, възхваляваща царя и Персия. Следователно, едва ли бърка времето на Кавад с това на Пероз, а и 503 г. е много близо до кончината на Пероз през 484 г.

По-вероятно е Плетньова да е сгрешила при превода на К.т.р.з., смятайки, че това е Катарайе.

Йоан Ефески в „Църковна история”, кн.VI, гл.14, пишайки за съвсем друг период от историята, ни е оставил изключително важното сведение, че областта между Армения и Сирия, **се е наричала Китариз**.

„Он отправился расположиться между Арменией и Сирией, т. е. в Китаризе.”

Следователно, малко преди 503 г. в своята мимра нисибийският професор Нарсай ясно е написал, че Пероз е убит в Бет-Китариз и тази област, както става ясно от Йоан Ефески, е „между Армения и Сирия” (Църковна история, кн. VI, гл. 14).

§ 6. Подробен анализ на сведенията при Йешу Стилит и Прокопий.

Според Прокопий Кесарийски, хуните-ефталит са при Горго, т.е. Гиркатия.

Гурган (Гиркания) е до самото юго-източно крайбрежие на Каспийско море.

Както отбелязва И. Маршак, Гурган наистина е изходен пункт, откъдето персийската армия тръгва за своите източни военни походи (и това негово значение продължава и до началото на VII век), „но това не е

доказателство, че целта на похода (на Пероз-бел.ред.) са били земите около Гурган”.

Прокопий твърди, че хуните-ефталит „никога не са нахлували в римските земи, освен заедно с мидийската войска”, т.е. персите.

Това изречение спомага да си изясним кое определя интереса на Прокопий към хуните-ефталит, които са основната армия на Кавад, с която той през 502 г. напада Византия.

Прокопий въобще не свързва хуните-ефталит с хионит на Амиан Марцелин, които начело с Грумбат помагат през 360 г. на персийският цар Шапур II (309-379) в атаката над гр. Амида.

Йешу Стилит обаче нарича хуните-ефталит „кионайе” (и добавя „сиреч, хуни”), като редопоставя враговете на Пероз през 483 г., с хуните, които през 395 г. „в дните на императорите Хонорий и Аркадий” (фр. IX) опустошили сирийските земи на Византия.

С други думи, за Йешу Стилит явно и „кионайе” (хионит), са едно и също с хуните, които през 395 г. нападат сирийската провинция на Византия.

През 395 г. хуните от Панония минават цялата скитска земя и през Кавказ на юг нападат много градове, включително крепости като Едеса и Антиохия в Месопотамия.

Теофан е дал следното сведение (л.м. 6000) към 505 г., когато текат мирните преговори между Анастасий и Кавад: „...император Анастасий ограда стените на Дар, голямо и укрепено място в Месопотамия, на границата на римските и персийските владения, построи в него църква, пекарни за хляб, водоем и порти, и нарече тази крепост Анастасиопол; освен това построи в него две обществени бани и му даде права на град.”

През 559 г. Теофан отбелязва „беше взет Безипол от хуните. И изпрати императора (Юстиниан I – бел. ред.) военачалника Маркел и своя племенник (Юстин II – бел.ред.) с голяма войска, за да освободят града и Персида. През април беше превзет Анастасиопол от тракийските хуни” (л.м.6054).

Хуните-кутригури, които през 557 г. държат почти едногодишна обсада над Константинопол, през 559 г. вече са на Тигър и Ефрат при гр. Дар.

С други думи, военният път през Кавказ в Персия и Сирия, за хуните и техните наследници, е не по-малко традиционен, от военният им път в Европа, но въпросът колко пъти те са нападали на юг от Кавказ и откога, е непроучена тема.

Арменският историк Елише дава данни за тяхна атака и през 450 г. и ги нарича „хони“.

Йешу Стилит пък ги нарича „хионайе“, което показва, че Амиан Марцелин е заел името „хионит“ от сирийски посредник и няма никакви причини, то да не е за същият народ, който по-късно описва като „Huns“...

Прокопий Кесарийски е роден ок. 500 г. в Кесария Палестинска, той е „елинизиран сириец“ (А.А.Чекалова. Прокопий Кесарийски: личност и творчество). Завършва риторическа школа в родния си град и образованието му е причина за „архаично-атическият“ (Чекалова) му стил на писане.

Когато Прокопий упоменава даден нов народ и го въвежда в орбитата на своя разказ, той явно – в духа на Тацит – се е чувствал задължен, заради образованието си, да даде сведения за неговият произход и етнографски качества. Този маниер срещаме и при Агатий, по-млад съвременник и епигон на Прокопий.

Църковните историци, които дават и много светски сведения, обикновено заемат данни за миналото от библейската история. Прокопий също е християнин, но като учен споделя професионални принципи, които го свързват с класическата школа и е много по-близо до автори като Тацит от I в. и Амиан Марцелин от IV в., отколкото до църковният историк Зосим от V в., например.

Политическото пристрастие на Юстиниан I (527-565) към една част от приазовските и предкавказки хуни, е причината Прокопий да напише теория за произхода на утигурите.

Внимателният анализ обаче показва, че нито един сирийски или готски автори, съвременници на Прокопий, не познава същият народ, чрез името „утигури“.

Прокопий вменява на един известен през V в. пост-атилов етнос, за който пишат Псевдо-Захарий Ритор, Йоан Малала, Йоан Антиохийски, епископ Енодий, Касиодор, Йордан, непознат за всички тях етноним „утигури“, което буди много въпроси, включително и за външно наименование или прозвище.

Агатий и Менандър повтарят след него името „утигури“, пишейки за събития през втората половина на VI в.

Във византийската историческа школа по това време *утигури* и *кутригури* са в някаква родствена бинарна връзка.

При хрониката от края на VIII в. на Теофан (л.м. 6171) бинарната връзка е вече променена, вместо „утигури“ се появява познатият още от VI в. на готските и сирийските автори етноним „българи“.

Причината е, че Теофан дава сведения от **неизвестен източник от края на VII в.**, писал за „древна Велика България“, и източникът му, както ще покажем на друго място, е сирийски.

N.B.

Тоест, по времето на Теофан (краят на VIII в.) се наблюдава как изкрystalизира факта, че една голяма част от българската история е представена във византийските гръкоезични късно-антични летописи, под етнонимът „утигури“.

Това е констатирано още през 1918 г. от българският учен Златарски.

Тоест, късно-античните летописи, които много ясно свързват пост-атиловите хуни с утигурите и кутригурите, проясняват, че *утигури* и *българи*, са просто две имена на един и същ народ.

Тук няма да навлизаме в подробности как и защо Прокопий е въвел етнонимът утигури (утиг), но не може да не отбележим, че интересът му към тях **е обвързан с политиката на Юстиниан I те да бъдат разграничавани от враговете на империята - кутригурите.**

Прокопий въвежда това разграничение най-ясно по териториален принцип, пишейки, че утигурите се върнали след краха на Атила на старите земи на кимерийският географски ареал, за да владеят там сами.

А сега нека припомним, че Прокопий ясно и категорично причислява **ефталит към хуните, но не към „познатите ни хуни“**.

Разделението, прокарано от Прокопий, не е разглеждано досега в светлината на принципа как той изобщо дели пост-атиловите хуни, а материал има от начина на деление между утигури и кутригури.

Когато Прокопий пише за произхода на тези племена, ги поставя на една и съща територия, на изток от Дон, но когато пише за тях като пост-атилови хуни, върнали се от централна Европа, ги дели териториално, което е отговаряло и на действителността. Прокопий разполага кутригурите от гр. Херсон до Дон (Йордан също пише, че пост-атиловите хуни са отишли при Днепър), а утигурите – на изток от Дон.

Този принцип на териториално деление, е пренесен от Прокопий и върху хуните-ефталит, те са още по-източно, при Гиркания, т.е. на източното крайбрежие на Каспийско море.

Това са все хунски народи в очите на Прокопий, така както към 555 г. сирийският историк Псевдо-Захарий Ритор дава цял списък с хунски народи на север от Кавказ и също включва ефталит.

Защо обаче Прокопий дели ефталит от „познатите ни хуни“?

Защо им приписва независим произход?

Причината, според мен, е очевидна.

Т.нар. „познати хуни“, са получили от Прокопий теория за произхода и тя е за *братята Кутригур и Утигур*, които още преди 375 г. са хуни.

В тази прокопиева легенда няма брат Ефталит, което е основанието му той, въпреки, че ги причислява към хуните, да ги разграничи тотално от „познатите ни хуни“, както пише.

Делението е извършено преди всичко на териториален принцип, а що се отнася до упоменатите от Прокопий градове на ефталит, то и Псевдо-Захарий Ритор (555 г.) ясно пише, че предкавказките „бургар“ (= утигури) също имат градове.

Наименованието за ефталит „бели хуни“, дадено от Прокопий, едва ли е расово, както твърди Гумилъв. То може да бъде съотнесено и към персийското разбиране за „царски хуни“, където бялото е символ, а не само цвят.

Приск Панийски през 448 г. в лагера на Атила нарича хуните всячески (скити, царски скити), но не и кидари.

Когато пост-атиловите хуните след 469 г. се разсейват на изток от Карпатите, то Приск през 474/7 г., вследствие огромната им миграция, си е представял, че дори източните кидари в Согдиана и Тохаристан, враговете на Пероз от 468 г., са хуни. *„Партанския цар, предвид възникналата при него война с хуните, наричани кидари (Κιδάρτας), отклонил молбата на царя на лазите“* (кн.IV, 25).

Както се вижда, особена загадка няма.

Просто Приск също е образован в духа на класическата риторика.

Колкото Пероз има нещо общо с партити и древна Партия, толкова и кидарите с хуните.

Персите не са нито парти, нито мидяни, както пък ги нарича Прокопий.

Принципът на отъждествяванията (перси=парти, перси=мидяни) за историците-ритори **е само териториален.**

Към 527 г., както вече обърнахме внимание, ефталит наистина са там, където Прокопий ги поставя: **на изток от Персия.**

В този смисъл, предвид териториалния принцип на отъждествяване, съобщението на Прокопий, че ефталит са хуни, е необходимо да бъде свързано с начина на употреба от историците-

ритори на стар етноним (парти, мидяни) към народ, който по-късно живее на тези земи (ахеменидските перси).

Старият етноним на ефталит, т.е. хуни, говори за миграционен процес. Появата в Тохаристан на името „Hun” не е въпрос само на гръцка менталност (Л.Н.Гумильов), то е реално, **понеже е упоменато и от китайските извори.**

Както обърна внимание Ото Манчън-Хелфън, китайските извори не ги наричат „Hsiung-nu” и не ги бъркат с този стар и изчезнал народ още към I в. от н.е. от техните книги.

Няма кой друг, освен ефталит да са занесли там това име „Hun” и именно времето на появата на това име в земите на Согдиана и Тохаристан, е изключително важен белег за проучване на ефталитската проблематика.

За съжаление, на повдигнатият от Ото Манчън-Хелфън въпрос за ролята на името „Hun” спрямо ефталит, не е отговорено. А той е много важен, понеже още за Прокопий, ефталит са хуни...

Дори, както неведнъж е обръщано внимание, сътрапезните обичаи на ефталитските водачи, описани от Прокопий, повтарят сякаш до детайли порядките на „сътрапезниците” в двора на Атила, описани от Приск Панийски и на волжко-българският цар Алмъс, описани през 922 г. от Ибн Фадлан...

Направихме това кратко отклонение, понеже то повдига непроучени въпроси за пост-атилоните хуни от втората половина на V в., които никога не са разглеждани в паралел със събитията, които се случват от 465 г. до 484 г. в Задкавказието и Персия.

А трябва да кажем, че съобщението на Приск Панийски за третият син на Атила - Ернак, който водил през 465 г. „местна война” на изток, намира паралел в грузинското „Житие на Шушаник” от V в. на Яков Цуртавели, според което в 466/7 г. („Това беше през осмата година на персийският цар”), Пероз е извикал иберийският васал Вараскен и му е дал указание да отблъсне появилите се на Кавказ врагове.

Вараскен решава да предприеме поход, казвайки преди тръгване на Яков Цуртавели: „Известно ти е, свещенико, че отивам на война с хуните” (VII).

По-късно същият Вараскен посещава и Дербенд. „Скоро той се отпрати към Чор” (X).

Тоест, очевидно първото появяване на пост-атилоните хуни към 467 г. е при Дарялският проход над Иберия. Но проблеми явно има и при Чор (Дербенд).

Когато Прокопий описва първият поход от 483 г., ръководен лично от Пероз срещу хуните-ефталит, очевидно прохода-капан за персийският цар е Дарял, „заобиколен отвсякъде в кръг от гори”, а не Чор (Дербенд), който на изток граничи с Каспийско море.

Пероз навлиза в прохода и Прокопий пише „той се движел по вражеска земя”.

„По средата имало широк и дълъг път, който обаче бил без изход и опирал в проход, заобиколен отвсякъде в кръг от гори” (Прокопий).

Византийският посланик Евсевий, придружаващ Пероз, е подтикнат от обкръжението на Пероз, да укроти самонадеяността му, понеже те се страхували лично да му опонират, според летописеца.

Тогавя Евсевий разказва на Пероз една притча за някакъв вързан козел на една скала и за един лъв, който решил да го изяде. За да стигне до жертвата, лъвът обаче влязал в проход, специално подготвен от стопанина на козела, така лъва се оказал в капан.

Пероз изслушал Евсевий и осъзнал грешката си, според Прокопий.

През 468 г. Пероз води победоносна война на изток с кидарите. Ако той през 483 г. срещу хуните-ефталит се е намирал на изток пак по тези места, едва ли би бил толкова ненаясно с военно-стратегическите въпроси и с типографията.

На тези досадни подробности не е обърнато внимание от никой от онези учени, които априори са убедени, че Пероз е воювал през 483 г. на изток с хуните-ефталит.

А, между впрочем, дори през 626 г. Ираклий, когато посещава хуните на север от Кавказ, е изоставен от голяма част от лазите, заради трудният и непознат географски ареал (Теофан, л.м. 6115).

Прокопий пише, че въпреки поуката от притчата разказана от Евсевий, Пероз вече бил попаднал в капан, след което хуните излезли от засадата и „открито заели позиции и охранявали прохода, за да не може врага да се върне назад”.

Пероз е в безисходица и иска мир.

Прокопий, знаейки, че читателите му ще бъдат заинтригувани, описва подробно как той се поклони на хунския цар.

Оттук започват различията между Прокопий и Йешу Стилит.

Последният пише, че Пероз е изплатил голяма част от наложената му сума и е оставил Кавад при хунския цар, докато намери пари да изплати цялата сума.

Прокопий не знае, че Кавад е бил заложник.

От този момент до бягството през 496 г. на Кавад при хунския цар, имаме две версии.

Когато Кавад бяга от царския трон през 496 г., **Йешу Стилит вмъква важни подробности: той бяга при познат владетел хун, при който е бил вече заложник преди.**

Прокопий също пише, че бяга при хунския цар, но не става ясно защо Кавад ще ходи при убиеца на баща си, за да търси точно от него закрила?

Йешу Стилит внася необходимата светлина за изясняване на събитията.

Заобиколен от хуните през 483 г., Пероз оставя Кавад за заложник, докато изплати налога. Когато си връща Кавад, Пероз вече е мобилизирал сили за да води нова война с хуните-ефталит. Тоест, всички сведения за злато, което Зенон дава на Пероз, предполагат, че персийският цар е получил наистина злато от Зенон, с което не само, че е доплатил налога, за да си върне Кавад, но и се е подготвил за нов поход. Зенон дал пари, уплашен от думите на Кавад „за да не би те да преминат и към вашата земя” (IX), както пише Йешу Стилит.

През 484 г. Пероз напада за втори път хуните и е убит.

Тук Йешу Стилит дава още сведения, които липсват при Прокопий, а при Агатий са ниглежирани.

Хунският цар, според Йешу Стилит, се жени за дъщерята на Пероз.

Това събитие се е запечатало и в по-късните ирански легенди, които обаче са го видоизменили в следната фабула: още приживе Пероз дал дъщеря си за жена на хунският цар, но го излъгал, пращайки му друго момиче. Тази иранска легенда, макар и фолклорно видоизменена, дава основание да отбележим, че Йешу Стилит е дал правдив исторически факт. Непосредствено след 484 г. хунският цар става съпруг на персийска принцеса от рода на Сасанидите.

Кавад стъпва на трона през 488 г. и управлява до към ноември 496 г., след което бяга при хунския цар и сестра си.

Отгук насетне името на тази сестра на Кавад е известно при Прокопий като „Аспеведа”, а при Малала хунската царица към 527 г., се казва „Вoa”. Йешу Стилит не го е споменал.

Кавад се жени през 499 г. за племенницата си и става зет на хунския цар, който му дава „голяма войска“ (Прокопий, Йешу Стилит, Агатий), за да си върне трона.

Според Прокопий, Кавад се възкачил на трона веднага след Пероз. Във версията на Прокопий, която е грешна, Кавад е бил затворен в „замъка на забвението“, заради ереста на маздакизма, която подкрепя.

Йешу Стилит също дава сведение, че Кавад е подкрепял маздакизма (= „зарадуштакан“, фр. XX).

Ако приемем, че тук „*san*“ е производно от дълбаене, копаене, тогава името на ереста е просто „дълбочината на Заратустра“ и това несъмнено е ерес, спрямо официалният жречески зороастризм.

Кавад през 496 г., уплетен в реформи по маздакитски идеи, бяга от трона си от персийската столица, при хунския цар. Имал е отпор от магите, готвел се е военен преврат, според Йешу Стилит.

Възможно е да се допусне, че Кавад действително е бил за известно време задържан в затвора на забвението и оттам е избягал при хунския цар, каквато е версията на Прокопий. Агатий специално обръща внимание, че източникът му Сергей е описал, че по това време закона е забранявал убийство или членоповреждане на сасанид, т.е. член от царския род.

Това е важно, понеже обеснява две важни сведения, свързани със сасанидския род на Пероз. Едното събитие е разказано само от Прокопий, а другото и от Йешу Стилит.

Според Прокопий, по времето на войната от 484 г. Пероз бил убит на бойното поле „свс всичките си синове“, освен Кавад. Както казахме, Прокопий ползва легендарно-романен източник. Пероз е имал и друг син Замашп (Йешу Стилит) или Замасф (Агатий и Теофан), който е жив и управлява между 496-499 г.

Легендата обаче за всички избити престолонаследници, заедно с Пероз (освен Кавад) през 484 г., олицетворява **какъв отзвук е предизвикала в Персия хунската победа**. Легендарното убийство на почти всички Сасаниди, е **съизмеримо на национална трагедия**, имайки предвид каква стойност за държавата има родовото царско коляно.

Второто сведение е още по-интересно, понеже го има не само при Прокопий, но и при Йешу Стилит.

Това е легендата, че добрият Балаш (Балас), който управлява от 484 до 488 г. е бил убит и са му извадени очите.

Цялата версия при Йешу Стилит е, че негови врагове са били магите (фр. XIX), а те държат официалната грижа по царствените документи.

При Прокопий, като убиец на Балас е представен Кавад, а начина на убийство и ослепяването, съвпада с разказа на Йешу Стилит как Балаш е убит, чрез ослепяване.

Това единодушие между Прокопий и Йешу Стилит също е подозрително.

Легендарната версия при Прокопий е много интересна, тя съвпада и с официалната версия (чрез Сергей-Йешу Стилит) и ни разкрива, ако мога така да кажа, **как общата иранска памет пази кръвта на Сасанидите.**

Нито Балас убива Кавад, преди той да избяга при хунския цар, независимо, че му дават такива съвети (легендарната версия при Прокопий), нито пък Кавад, връщайки си трона през 499 г. от своя брат узурпатор Замашп, го убива (официалната жреческа версия при Йешу Стилит).

Единственият убит и според двете версии се оказва Балаш (Балас)?

Ако вземем предвид съобщението на Прокопий (чрез Евсевий), че след 484 г. две години персите са били под властта на хуните и отчетем, че тези две години се припокриват с половината от управлението на Балас (484-488), дадено от официалната персийска версия на магите (Сергий-Йешу Стилит), възниква въпроса: **а дали изобщо Балас е бил сасанид?**

Споменът за Балас е еднакво опорочен и в легендите и в официалния царственик.

Не случайно Прокопий вметва, че „него го ослепили по такъв начин, по какъвто обикновено (т.е. по традиция, по закон-бел.ред.) ослепяват престъпници: маслото се поставя на огън и когато кипне, се изсипва в широко отворените очи или пък (не всеки си отваря очите – бел.ред.) една игла се подгръва до червено и с нея се пронизват очните ябълки”.

Независимо откъде Прокопий е заел този пасаж, тук имаме сякаш точен препис на член от персийският наказателен кодекс.

Легендарният първоизточник на Прокопий не обича Балас, не по-малко от официалния първоизточник на версията при Йешу Стилит.

Балас е представен като добър и спокоен управител от Йешу Стилит, но не и в очите на магите.

По времето на Балас (484-488) арменците получават възможност свободно да проповядват вероизповеданието си (485), а персийското християнство се отделя от антиохийският диоцез и създава

самостоятелна персийска църква (484), която постепенно се разклонява в около 100 епархии в Персия.

По времето на Балас едеският епископ Ива (Хива) предприема първите стъпки по прехвърлянето на старата едеската академия на Теодор Мопсуестийски в персийски земи, в гр. Нисибин. Оттогава Нисибин става крупен християнски академичен център, с над 800 богослови студенти и преподаватели в най-добрите си години.

По времето на Балас персийската аристокрация се включва в държавните дела, а два от старите аристократични родове реално държат управлението. Това, ако не е протекторат, би приличало на феодализъм.

Женитбата през 484 г. на хунският цар за персийската принцеса, може да напомня донякъде сметките на Атила да получи половината Рим, ако се ожени за римската принцеса Хонория, сестрата на Валентиниан III (425-455).

Очевидно е, че Кавад става през 488 г. цар на Персия, независимо, че мощното персийско жреческо съсловие го ненавижда за симпатиите му към маздакизма. Жреците, както става ясно по-късно, са предпочитали другият син на Пероз, Замашп. Едва ли Кавад става привърженик на маздакизма чак след 488 г., но дори и да е така, това означава, че е бил в противоречие с магите. Според легендата за бисера, разказана от Прокопий, хунският цар го дал на Кавад, след като отказал да го продаде на римското посолство. Това предаване на бисера-символ на царската власт, **може да се тълкува и като доброволен отказ на Балас от трона, в полза на Кавад.**

Причините са ясни. За 4 години управление, дори и за хун става ясно, че древната култура и държавна традиция на Персия, не може лесно да бъде преодоляна. Това не е Готия на Херманарих и Скития, трудно е да си представим, че Персия може да преживее повече от 4 г. с полу-сасанид: чужд владетел, женен за сасанидка...Този мним Сасанид, угодно наричан „*брат на Пероз*“, заради женитбата си с неговата дъщеря, все пак е окупатор.

Кавад е бил в близки отношения със сестра си, явно на нея държи издигането си на трона през 488 г. от Балас.

По-късно съдбата отново среща брат и сестра в периода 469-499 г., когато Кавад бяга от магите при нея.

Кавад не само, че се жени за племенницата си, но и фаворизира сина **си от този брак Хосрой Ануширван като наследник на трона на Персия, в ущърб на другите си по-възрастни синове.**

Прокопий разказва, че Кавад е молел Юстин I (518-527) да осинови Хосрой, за да не го убият в Персия. Омразата към Хосрой явно има дълга предистория, но царуването на този цар след 531 г. се оказва ренесанс за Персия.

Възкачването през 488 г. на Кавад на трона, връща персийската държавност в традиционното русло и кошмара от убийството на Пероз постепенно утихва.

Страната е с разбита фискална система. Загубата през 484 г. на войските на Пероз, е причина да се промени дори военният устав. Според Прокопий, оттогава в персийската армия било забранено да се преследва бягащият противник.

Четиригодишното управление на хунския цар е присадено към официалния царственик на Ктезифон, явно с една голяма мистификация, която и доднес си остава загадка.

Пероз ликвидира по-големият си брат Хормизд III още в периода 457-459 г., той е нямал по-малък брат Балас, както ясно отбелязва ат-Табари.

Името на Балас може би произхожда от Баласакан, Балас е явно прозвище.

Както е отбелязано в арменската история на Елише: „хон Херан“ станал „цар на Баласакан“ и нападнал Персия.

Името пък Херан (Елише) е идентично с името на третият син на Атила, Ернак (Приск) и с името на Ирник от „Именникът на българските канове“.

§ 7. Проб и Глон.

Първият период от управлението на Кавад като цар на Персия (488-496) е разказан вкратце от Йешу Стилит. *„Кавад изпратил посолство с един голям слон в дар до императора (Зенон- бел.ред.), за да иска от него злато. Но още докато посланиците стигнали Антиохия сирийска, Зенон умрял и след него се възцарил Анастасий“* (фр. XIX).

Зенон умира през 491 г., на третата година от управлението на Кавад. Във Византия се възкачва Анастасий.

Кавад, според Йешу Стилит, искал пари и от него.

Прокопий упоменава за посолството до Анастасий след 499 г., т.е. във вторият период (499-531) от управлението на Кавад в Персия, но преди започването на войната му с Византия през 502 г.

Анастасий отказал да даде злато на Кавад.

Византийският император, според Йешу Стилит, бил „раздразнен“ от „високомерните думи“ на Кавад, че ако не получи пари „да приеме война“ (фр. XIX). Освен това Анастасий „разбрал и за глупавият му нрав, с който толерирал отвратителната ерес на магите зарадуштакан (т.е. маздакизма – бел.ред.), която учи, че жените трябва да са общи и че всеки може да живее, с който си иска (последното е намек за незначитане на частната собственост – бел.ред.). Разбрал също, че той (Кавад) се отнася лошо с подвластните му арменци, принуждавайки ги да почитат огъня. Той го презрял и не му изпратил злато...” (фр. XX).

Йешу Стилит дава сведения за арменски бунтове и за засилени в този **първи период от управлението на Кавад** „арабски разбойничества“ (фр. XXI, XXII).

Той характеризира първият период от управлението на Кавад (**488-496**) като „безпорядък в неговата държава“ (фр. XXII).

„Персийската аристокрация обмисляла тайно как да го убие...” (фр. XXIII). Омразата сред висшите слоеве в Персия явно се подклажда и от магите, заради „нечистите обичаи и извратените закони“ (фр. XXIII) на ереста на маздакизма.

Кавад е бил поборник на чистотата на персийската вяра и очевидно именно това го е привлякло към идеите на маздак. „Зарадушт – кан“ буквално може да се преведе като „дълбочината на Заратустра“, ако тук „can“ е др.иран. „копая“, т.е. изграждам основи, оттук и „sand“= „град“. Но тази „чистота“ не е била нищо друго, освен ерес в очите на официалното персийско жречество.

Според **Михаил Сириец**, Кавад поголовно се справя с манихейството в Персия, което там има дълга история. Храмовете им предал на християните, а тях ги подложил на гонение и те избягали в Армения, пише летописецът (фр. 278, 279, 312).

Това показва, че Кавад номинално поддържа съществуването на **персийската самостоятелна християнска църква**, учредена при Балас (484/485), след като ѝ отдава манихейските храмове, а арменците подтиска и принуждава да почитат огъня, явно за него тяхното християнство е форма на про-византийско влияние.

Кавад трансформира някои от маздакитските религиозни идеи в държавна политика.

Отзвукът от чисто религиозните идеи на Маздак е бил явно голям и не се ограничава само в Персия, определено негови форми могат да бъдат открити и във византийската ерес на адамитството по-късно...

Сблъсъкът на маздакизма с традиционното жречество на магите явно е бил теологичен, за съжаление липсват точни данни за догмите на

Маздак. **Маздакизмът набира сили още в периода 484-488 г., вследствие отслабването на държавният жречески институт при Балас.** При възкачването на Кавад един от отраслите на маздакизма пленява новия цар с идеи, които той прилага в държавната си политика.

Това води до сътресения от социален характер и удря върху статута на аристократичното съсловие, което показва, че Кавад се е опитвал да извърши сериозна реформа в Персия, но не успява поради консервативните сили и **избягва от трона през 496 г.**, като се укрива при сестра си и хунския цар.

Избуяването на маздакизма при Кавад не е съпоставяно от изследователите с краха на Персия в периода след 484 г.

Нито данните за управлението на Балас (484-488), посредством два аристократични рода, не е обяснявано като форма на чужд протекторат.

Прокопиевото сведение, че **две години персите са били под властта на хуните**, не е намерило място при модерните проучвания на историята на сасанидска Персия, дори като хипотеза (N.B.).

И така, **в края на 469 г.** положението на Кавад на персийският трон в Ктезифон е станало толкова опасно за него, че той **избягва от столицата** при хунския цар и сестра си.

Тук престоява **до 499 г.**, когато получава „голяма войска“ (хуните-ефталит) и си връща трона от брат си Замашп, удобно поставен от аристократи и маги начело на Персия след бягството на Кавад.

Вторият период (499-531) от царстването на Кавад, няма нищо общо с първият.

Кавад започва да гради авторитет на силен цар и няма как да не отбележим, че основната причина за това е **хунската армия (ефталит)**, с която разполага.

Опирайки се на нея, той само за **три години (499-502)** успява да стабилизира Персия и да си върне контрола над арменци и араби.

При това този контрол е бил до такава степен влиятелен от страна на държавната персийска власт, че Кавад с лекота принуждава арменци и араби да мобилизират свои военни подразделения за войната, **която той започва с Византия през 502 г.**

Йешу Стилиг пише, че причината за тази война е отказа на Анастасий да даде злато. „Той започна войната с римляните заради това, че не му било дадено златото” (фр. XIX).

Повече подробности научаваме от Прокопий Кесарийски. „Кавад нямал възможност да върне на царя на ефталитите парите, които му дължал и поискал римският автократор Анастасий да му заеме тази сума” (Войната с персите, кн. I, VII, 1).

По повод на това искане на Кавад, Анастасий свикал съвещание, на което го увещават, че за Византия „не е изгодно да съдейства на враговете си (т.е. персийците – бел.ред.) да имат съюз с ефталитите и че много по-изгодно е да ги скара помежду им.”

Пари не са дадени.

„Заради това Кавад, без всякаква друга причина, решил да започне веднага война...” (Прокопий, пак там, VII, 32), независимо, че било зима.

Така става ясно, че през 499 г. Кавад е получил армия от хунският цар, обвързвайки се с него не само с женитбата на дъщеря му, но и с някакво задължение, което той се е надявал Анастасий да кредитира, за да спази уговорката си.

Към 502 г. Кавад е бил вече в тригодишен срок от 499 г., когато му е дадена армията.

Понеже Анастасий отказва да даде злато, Кавад явно е бил поставен пред единственото възможно решение как да се снабди с плячка и предприема война срещу Византия **през 502 г.**

Кавад изплаща дълга си към хунския цар **през 503 г.**, изпращайки му много злато и сребро, конфискувано в гр. Амида, след предземането му през **януари 503 г.**

Освен това Кавад изпраща на хунският цар голям брой пленници, сирийски християни.

За съдбата на тези пленници пише подробно **Псевдо-Захарий Ритор**, който разговаря лично с двама от тях по-късно през 555 г.

Единият се казвал Тома, а другият – Йоан. Последният, по времето на срещата (ок. 555 г.), е епископ в манастира Бет Айшахун край гр. Амида. Те разказват на Псевдо-Захарий Ритор следната история, която е част от тяхната биография.

„След като пленените били отведени от [земята] на ромеите и откарани при хуните, те (става дума не за цялата диаспора, а за тези двамата - бел. ред.) останали в тяхната земя 34 години.” През това време сирийците „си взимали там жени, имали деца”. Тоест, не са били роби, а имат своя диаспора и са развивали църковна и стопанска дейност, имат право дори да получават подаръци от римския император, както ще стане ясно след малко.

Йоан, епископа на манастира Бет Айшахун, разказва, че християнската колония имала и епископи, те идвали от аранската митрополия.

Седем години преди да си тръгнат Йоан и Тома към Амида, т. е. в срока на тези общо 34 години на тяхното пребиваване, **дошъл епископ Кардост**.

Йоан разказва за него следното: имал видение от ангел и заминал от Аран през Кавказ, покръстил „много хуни“ и - най-важното - по време на неговото епископство в сирийската диаспора, се извършил превод на **„Св. Писание на хунски език“**.

Псевдо-Захарий Ритор много точно казва, че това станало „20 години назад“, т. е. назад от 555 г. (времето на срещата му с Тома и епископ Йоан).

Сирийските пленници са отведени след януари 503 г.

Като прибавим 34 г. пребиваване сред хуните на Тома и Йоан, в които влиза и седем годишната мисия на Кардост, се оказва, че **през 537 г. е бил създаден хунски алфавет** и преводи чрез него на части от Светото Писание.

Вероятният период на епископската и книжовна дейност на християнската колония, ръководена от Кардост е между 526/530 г. и 537 г.

Основателно можем да допуснем, че граматични и книжовни работи на собственият им език сирийците са извършвали, дори преди 530 г., т.е. още след 503 година. А така също те са пренесли и много важни познания в областта на занаятите, търговията и строителството.

Броят им е бил няколко хиляди.

Имайки предвид, че Йешу Стилит дава сведение, че Кавад само от едеските околности взел 18 500 пленници, можем да си дадем сметка, че гр. Амида и областта са сполетяни от същото.

Руският учен Н.В.Пигулевска проучва въпроса със сирийските пленници при хуните два пъти.

Първият път тя е убедена, че пленниците са прекарани през дербендският проход на Кавказ и са отпратени на изток. Причината да смята така, е официалната версия-догма, че хуните-ефталит са на изток от Каспийско море и нямат нищо общо с пост-атиловите хуни.

Псевдо-Захарий Ритор обаче е дал едно много важно сведение. Сирийската колония е посетена от византийският пратеник Проб, който разказал за тези хора на императора (Юстин I, т.е. касае се за ок. 526 г.), който пък като разбрал за тях разпоредил и от съседните римски градове им изпратили хранителни запаси и свещенни пособия.

Пигулевска нарича този Проб „византийски посланик“ и посочва, че според източникът той се е срещал с Кардост (Zachariae Rhetori — Historia, ibid., p.216).

Проблемите, засегнати от нея в „Сирийский источник VI в. о народах Кавказа // Вестник древней истории. №1 М. 1939”, са доразвити в „Заметка об отношениях между Византией и гуннами в VI в.”, където сведенията за Проб са допълнени, откъм данните на Прокопий за него.

Именно Прокопий е дал сведенията, че Проб, който е „племенник на предишният император Анастасий” (Войната с персите, кн. I, XII, 6), е бил изпратен с „много пари” в **Боспор (Н.В.)**, „за да склони с дарове войската на хуните да отидат на помощ” (пак там, XII, 6) на грузинския цар. Мисията на Проб е по изричната заръка на „василевса Юстин”, който бил „специално обещал” (пак там, XII, 6) тази помощ.

Кавад превзема Амида на 11 януари 503 г. Той, според Прокопий, „заповядал на персите да ограбят богатствата, а останалите живи граждани да бъдат пленени в робство” (пак там, VII, 32).

Ако си припомним за ролята на граматичният център Амида при създаването на арменската и грузинската писмености, съобщението за създаден от сирийците на Боспор хунски алфавит, се потвърждава от **житието на Св. Кирил**, че по време на хазарската му мисия в средата на IX в., се е запознал със Св. Писание, написано с алфавет, в който отсъстват гласните. Това писмо не е нито еврейско, нито самарянско (т.е. сирийско), според житието на Св. Кирил.

Благодарение на Прокопий става ясно, че една значима колония от сирийските християни пленници, взети от Кавад през 503 г., са изпратени от него на... **Боспор**.

Както пише Пигулевска в „Сирийский источник VI в. о народах Кавказа...”: „Когато през 502 г. персийският цар Кавад подготвял коалиция против Византия, той обещал да възнагради хуните-ефталит от плячката, в която, очевидно, влизали и роби-военнопленници”.

Кавад изпраща тези хора на Боспор, което отново потвърждава хипотезата, че хуните-ефталит не са нищо друго, освен пост-атилови хуни...

Сборът от сведенията за Проб при Прокопий и Псевдо-Захарий Ритор разкриват една нова картина кои са хуните-ефталит и къде е местоположението на техният цар.

Учудващо е, че тези данни изобщо са пренебрегнати от изследователите.

Интересно е, че Прокопий е дал и още едно много важно сведение, което разкрива коя е истинската причина Кавад да отслаби военните

действия към 504 г. и сам да стартира началото на мирните преговори, чрез Astabid (XCV, Йешу Стилит).

Прокопий пише: *„Кавад с цялата си войска се върнал в Персия, защото врагове хуни (щом не ги изписва ефталит, значи има предвид предкавказки хуни – бел.ред.) нападнали земята му и дълго време той водил война с тях в северната част на своята страна”* (кн.І, VIII, 19).

Това се случва около две години след 502 г. и ни разкрива, че именно около 504 г. настъпва криза между Кавад и неговият тъст, причината за която ни става известна, ако вземем предвид едно сведение за **Глон** на Малала от 527 г.

Не само перипетиите около **Проб, племенникът на Анастасий**, разкриват, че хуните-ефталит са боспорско явление, но и **данните за Глон** при Прокопий, Малала и Теофан.

Когато Кавад на 11 януари 503 г. превзема Амида, той продължава войната, **а в този град оставя въоръжен отряд, начело с Глон.**

Прокопий пише, че по-късно градът е обкръжен от римски войски, но те не могат да го превземат и той остава окупиран и под властта на персите до началото на военните преговори, когато *„персите получили от римляните хиляда либри злато”* (пак там, IX, 4), за да им го върнат.

Тук Прокопий разказва и за Глон.

Той го нарича *„персиец”*, но това трябва да се тълкува като персийски градоначалник на Амида. Няколко сирийци в крепостта са на служба при Глон, за да се поддържа порядъкът сред населението на този голям град. *„Скоро, оставяйки гарнизон от хиляда човека, начело с Глон, родом перс и няколко нещастни амидяни, които за прехрана били длъжни да служат на персите, Кавад с останалата войска и пленените се върнал обратно у дома”* (кн.І, VII, 33).

Преди да бъде върнат града на византийците, които платили откуп за него, Глон, според Прокопий, бил убит.

Той дори разказва една легенда как е станало това. Някакъв селянин безпрепятствено и тайно, въпреки римската обсада, бил влизал редовно в Амида и носел на Глон *„птици, хляб и плодове”*. Същият бил казал на римският военачалник Патрикий, че ако получи награда, ще им предаде Глон. Римлянинът обещал, че ще получи всичко, което пожелае. Селянинът излъгал Глон да излезе от крепостта да убие някакви скитащи се уж римляни и така бил убит.

Теофан обаче в своята хроника явно не вярва на тази легенда, той преразказва много неща от Прокопий, но специално за събитията около Глон, не го следва и не пише, че Глон е убит край Амида, а само отбелязва, че Кавад *„узнавайки, че и Глон, защитавайки Амида,*

неизбежно трябва да загине, с голяма потеря отстъпи по друг път...”
(л.м. 5997).

Теофан не преразказва и версията на Прокопий как е убит Глон, причината е, че той, имайки на разположение хрониката на Йоан Малала, следва неговото сведение, че **Глон намира смъртта си чак през 527 г.**

Тогава посолство на Юстиниан I иска от хунската царица Воа тя да се справи с Тиранкс и **Глон**, които помагат на Кавад в коалиция срещу Персия (Теофан, л.м. 6020).

Всички тези данни ни дават възможност да реконструираме следната картина: през 504 г. една част от голямата армия хуни, дадена на Кавад през 499 г., явно не се връща при хунският цар и Глон е измежду тях. Размерът на армията, която дезертира, е ок. 20 000 конници (толкова са хуните на Зилинг през 522 г., толкова са и тези на Тиранкс и Глон през 527 г.- бел.ред.). Кризата между хунският цар и Кавад, е провокирана явно от последният, който подлъгва тези елитни войници и ги пренасочва отвъд източните предели на Персия, явно смятайки да наложи чрез тях собствената си власт в старите размирни кушано-кидарски територии. По това време хунският цар подобрява отношенията си с Анастасий и както пише Прокопий даже искал да му продаде правата върху Дербендският проход. Очевидно „Амбазук”, както изписва Прокопий името му (кн. I, X), е бил доста обиден на Кавад.

Както обърна внимание Ото Манчън-Хелфън в „Светът на хуните” (1973, гл.IX.Език. §.Ирански имена.) името Амбазук означава „притежаващият оръжието и властта” на персийски (от древ.иран. ата-bazuka).

То явно е иранско нарицателно име, заето от Прокопий оттам, откъдето произхожда и легендата за ролята на селянина при убийството на Глон.

Това **иранско прозвище на хунския цар** се припокрива с образа на човека, **притежаващ военната сила и властта, който дава армия от хуни-ефталит през 499 г. на Кавад.**

Какво точно е станало в отношенията между Кавад и хунския цар, е трудно да гадаем.

Кавад успял, според Прокопий, да си върне правата над дербендската врата (кн.I, X). Конфликт явно е имало. Оттук насетне Кавад търси помощ през 522 г. и през 527 г. само от онези хуни, които „живеели във вътрешните предели” (Теофан, 6020). Кой са те, става ясно от хрониката от началото на VIII в. на Йоан Никиуски, който изрично подчертава, че „Боарикс” („Воа” при Йоан Малала), е от „външните хуни” (Jean de Nikiou, p. 390).

През 527 г. Юстиниан I, според Малала, изпраща посолство до хунската царица Воа, чийто мъж Влах бил починал, с молба да се справи с Тиранкс и Глон, чиято 20 000 конница Кавад мобилизирал срещу Византия.

Така става ясно, че Глон от 504 г. е жив до 527 г., когато е убит от „външните хуни“ (Йоан Никиуски) на Воа.

Дотогава Глон е от ония хуни, които „живеят далеч във вътрешните предели“ (Теофан), явно на Персия.

Китайските извори също ги наричат „Hun“, освен „йе-да“.

Малала нарича Воа царица на хуните-савири и по този начин е дал териториалното й място в Предкавказието.

Савирите стават първоначално известни, чрез Приск Панийски, който пише, че те към 460 г. атакуват някои от пост-атилските хунски народи, понеже савирите са прогонени от аварите. Инвазията на савирите е по северното Прикаспие на запад, но много скоро те се включват в хунския съюз и стават органична част от пост-атилските хуни, известна като хуни-савири.

Воа и нейният мъж Балах управляват върху 100 000 хуни, както пише Теофан, което показва, че към 527 г. Воа е царица на целият хунски съюз, след смъртта на мъжа й.

Името „ефталит“ учудващо съвпада с името „Авитохол“ от „Именникът на българските канове“ и разгледаните от нас въпроси в тази студия, дават отговор, че хуните-ефталит са пост-атилски хунски народ (това твърдят Псевдо-Захарий Ритор и Бар Ебрей), т.е. загадката на името „авитохол“, които управляват 300 г., според „Именникът на българските канове“, трябва да се търси не в посока на някакъв митичен патроним, а в посока на **етноним на народ**, който след 465 г. се включва в държавата Велика България на Ирник.

Този народ, гръкоезичните автори наричат кутригури, но ат-Табари ги именува „бунджар“ (бурджан).

Самонаименованието на този народ е „боян“ (бунд, бундур, бун, v.n.n.dr, в-н-н-т-р) и него българите още от около II в. от н.е. наричат с **външният етноним „аудан“**.

Това тяхно външно име става всеизвестно на летописците, които отразяват хунската инвазия след 375 г., и те го предават като **Улдин** (прозвище на хунски военачалник) и **ултин/ултинзури** (име на народ, упоменато от Йордан, Агатий и Константин Багрянородни).

Аудан/Улдин/Авитохол/Ефталит са всъщност форми на едно и също име, което е част от непроучената история на кутригурите, които

след 468 г. се включват в държавата Велика България на Ернак (= Бал, Балас, Балаш, Блах), след убийството на техният владетел Денгиз.

Очевидно именно Ернак (Ирник от рода Дуло в „Именникът на българските канове“) е **„хунският цар“** (Йешу Стилит, Прокопий, Агатий), който не само, че побеждава през 484 г. Пероз, но е и 4 години владетел на Персия в периода 484-488 г.

Така ни става ясно, че когато в края на VII в. неизвестен сирийски автор пише за **„древна Велика България“**, той действително е имал предвид, че територията на тази държава е била... обширна:

От Днепър до Кавказ, където около приазовският Боспор и р. Кубан е бил центъра, до предна Азия и Памир, след превземането през 484 г. на Персия от хунския цар.

Това е една грандиозна част от все още непроучената късно-антична история на българите.

„Голямата армия“ (Прокопий), дадена от хунския цар на Кавад през 499 г., е била очевидно от кутригури (= авито, ефталит, аудан, ултин) и точно тези елитни бойци след 504 г. създават своя държава на територията на Согдиана и Тохаристан, те са били управляващата военно-аристократична върхушка там и благодарение на тях тази страна става известна като **държавата на ефталитите**, чийто крах е към 567 г...

В завършек нека припомним проникателните думи на Стивън Рънсман, изказани през 1930 г.:

„Атила заема такова видно място в нашата история само защото дейността му е била насочена предимно към завладяването на Запада. Ернак, който е бил определено източен владетел, може и да е водил завоевателни войни на изток, за които не знаем нищо, и може би е бил по-значителна фигура от Атила в източната традиция“.